

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Πτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Εργασία

**Το Φαινόμενο του Σχολικού Εκφοβισμού,
Μορφές, Αιτίες και Αντιμετώπιση**

Βασιλική Γεωργακοπούλου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Μαρκιανός Κόκκινος**

Μάιος 2017

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Πτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Εργασία

**Το Φαινόμενο του Σχολικού Εκφοβισμού,
Μορφές, Αιτίες και Αντιμετώπιση**

Βασιλική Γεωργακοπούλου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Μαρκιανός Κόκκινος**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στις Αστυνομικές Σπουδές από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2017

Περίληψη

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι μια γνώριμη σε όλους μορφή επιθετικής συμπεριφοράς. Οι περισσότεροι ενήλικες μπορούν να θυμηθούν κατά τα σχολικά τους χρόνια επεισόδια με αυτούς ως θύματα, θύτες ή παρατηρητές. Τότε όμως όλα αυτά ήταν αθώα πειράγματα που κανένας δεν θυμόταν την επόμενη μέρα, κομμάτι των παιδικών κοινωνικών σχέσεων και φυσιολογική διαδικασία για την ανάπτυξη των παιδιών.

Στη σημερινή εποχή

ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές, οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και η κοινωνία. Η μορφή αυτή της ενδοσχολικής βίας έχει εξελιχθεί σε παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο και θεωρείται ως η πιο κυρίαρχη μορφή νεανικής παραβατικότητας με σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχοσωματική ανάπτυξη και κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η περιγραφή και κατανόηση του φαινομένου μέσα από την συγκριτική μελέτη των πηγών για τα αίτια εμφάνισης του φαινομένου καθώς και τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των εμπλεκόμενων μαθητών. Επιπρόσθετα γίνεται παρουσίαση πιθανών μέτρων πρόληψης, μέσα από την ανάλυση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων για τα επιβλαβή αποτελέσματά του στην κοινωνία και την παρουσίαση βέλτιστων πρακτικών που ακολουθούνται στην Ευρώπη για αντιμετώπιση του φαινομένου.

Για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας χρησιμοποιήθηκε υλικό από πρωτογενείς πηγές όπως έρευνες, έντυπα, δημοσιεύματα καθώς και βοηθήματα που εκδίδονται προς εκπαιδευτικούς και γονείς. Παράλληλα έχει γίνει βιβλιογραφική ανασκόπηση από βιβλία και εγχώριες αλλά και διεθνής μελέτες που αφορούν το φαινόμενο της θυματοποίησης τα τελευταία περίπου είκοσι χρόνια.

Summary

School bullying is a form of aggressive behavior known to all. Most adults can recall incidents with them as victims, victimizers or observers during their school years. But then the circumstances were innocent experiments that no one remembered the next day, a part of the childhood social relationships and a normal process for the development of children.

Nowadays, school bullying is one of the most important problem faced by students, teachers, parents and society. The form of this intra school violence has evolved into a global social phenomenon and is seen as the most dominant form of juvenile delinquency that has a serious impact on the child's psychosomatic development and socialization

The purpose of this project is to describe and understand the phenomenon through the comparative study of the causes of the phenomenon as well as the basic characteristics of the personality of the students involved. Additionally, possible prevention measures are presented through the analysis of interpretive approaches to its harmful effects in the society and the best practices in Europe to address the phenomenon.

The work done for this diploma thesis, involved detailed information from primary sources, such as surveys, prints, publications as well as guidance from teachers and parents. At the same time, an extensive bibliographic review was carried out on both domestic and international books and studies on the phenomenon of victimization in the last twenty years.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας θα ήθελα να αποδώσω θερμές ευχαριστίες στον επιβλέπων καθηγητή μου Δρ.Μαρκιανό Κόκκινο για την επιστημονική καθοδήγηση και την πολύτιμη, πάντα με χαμόγελο και θετική ενέργεια, βοήθεια του κατά την συγγραφή της.

Επιπρόσθετα θα ήθελα να ευχαριστήσω και παράλληλα να αφιερώσω την πτυχιακή μου εργασία στους αφανείς μου ήρωες, το σύζυγο μου Κωνσταντίνο και τους γιους μου Μιχαήλ - Άγγελο και Δημήτριο, που μου πρόσφεραν απλόχερα όσο χρόνο χρειαζόμουν για τη συγγραφή της, ακόμα και όταν τον στερούσα από το δικό τους πολύτιμο χρόνο.

Περιεχόμενα

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Σκοπός της Εργασίας	2
1.2. Μεθοδολογία Έρευνας.....	4
2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	6
2.1 Ορισμός του φαινομένου.....	6
2.2. Περιγραφή και παρουσίαση του φαινομένου.....	10
3 ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ	13
3.1 Η σωματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού	13
3.2 Η λεκτική μορφή του σχολικού εκφοβισμού	15
3.3 Η συναισθηματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού	17
3.4 Η σεξουαλική μορφή του σχολικού εκφοβισμού	19
3.5 Η ηλεκτρονική μορφή του σχολικού εκφοβισμού	20
3.5.1 Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μέσω της χρήσης ηλεκτρονικού υπολογιστή	21
3.5.2 Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μέσω της χρήσης κινητού τηλεφώνου	22
4 ΑΙΤΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ	24
4.1 Ο ρόλος της Οικογένειας.....	24
4.2 Ο Ρόλος του Εκπαιδευτικού και της Εκπαιδευτικής Κοινότητας.....	25
4.3 Οι Προσωπικοί και Ατομικοί Παράγοντες.....	27
4.4 Οι Συναναστροφές του Παιδιού σε Συνάρτηση με την Τεχνολογική Εξέλιξη.....	27
5 ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ, ΘΥΤΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΩΝ	29
5.1 Τα χαρακτηριστικά των θυμάτων	29
5.2. Τα χαρακτηριστικά των θυτών.....	32
5.3 Τα χαρακτηριστικά των παρατηρητών	34
6 ΈΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΕ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ	36

6.1 Κύπρος.....	36
6.2 Ελλάδα.....	38
6.3 Ολλανδία	40
6.4 Φινλανδία.....	41
7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ.....	43
7.1. Συμπεράσματα	43
7.2. Προτεινόμενα Μέτρα Πρόληψης.....	47
8 ΕΠΙΛΟΓΟΣ	52
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	54

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Είναι και αυτά τα παιδιά που συνήθως κάθονται στα τελευταία θρανία της τάξης τους, όχι για να κρυφτούν από τον δάσκαλο, αλλά για να γλυτώσουν από τις υποτιμητικές ματιές των συμμαθητών τους. Είναι και αυτά τα παιδιά που στα διαλείμματα κάθονται μόνα τους στην πιο απομακρυσμένη γωνιά του σχολείου, όχι γιατί δεν θέλουν να παίξουν αλλά γιατί δεν θέλουν να γίνουν αυτά το «παιχνίδι». Είναι και αυτά τα παιδιά που δεν συμμετέχουν στα παιχνίδια, που δεν θα γίνουν ποτέ η ψυχή της παρέας, που δεν λένε τα καλύτερα αστεία, που δεν κάνουν αταξίες, όχι γιατί δεν θέλουν, αλλά γιατί φοβούνται. Είναι τα πιο λιγομίλητα, τα πιο εσωστρεφή, ζουν σε έναν δικό τους φανταστικό κόσμο και όποτε έχουν προσπαθήσει να τον μοιραστούν με άλλους έχουν πληγωθεί. Ο εσωτερικός τους ήλιος έχει συννεφιάσει και τα λουλούδια της καρδιάς τους έχουν τσαλαπατηθεί. Έτσι έχουν υψώσει τείχη στην καρδιά και στην ψυχή τους για να προστατευτούν και όχι για να απομονωθούν, ωστόσο έχουν πάθει ότι παθαίνει όποιος υψώνει τείχη, μένει μόνος του πίσω από αυτά και κλειδώνει απ' έξω όλους αυτούς που κατά βάθος λαχταρά να έχει από μέσα (Αρώνη, 2017).

Η κοινωνία είναι ένας ζωντανός οργανισμός, με ένα δυναμικό και διαρκώς μεταλλασσόμενο σύστημα το οποίο επηρεάζει αλλά και επηρεάζεται από τα μέλη του. Στο πλαίσιο του συστήματος αυτού εντάσσονται άνθρωποι με διαφορετικό τρόπο σκέψης, έκφρασης και συμπεριφοράς. Το σχολείο θεωρείται πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου και ως εκ τούτου στο σχολικό περιβάλλον συναντούνται ποικίλες μορφές έκφρασης, συμπεριλαμβανομένου της συμπεριφοράς βίας και επιθετικότητας. Αναλόγως δε με το σχολικό περιβάλλον, η ενδοσχολική βία ποικίλει στην ένταση και μορφή της (Βασιλείου, 2005).

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται σε μια μορφή ενδοσχολικής βίας, η οποία παρουσιάζει ανησυχητικά αυξητικές τάσεις, το σχολικό εκφοβισμό ή αλλιώς γνωστό ως θυματοποίηση, ενώ η παγκόσμια αναφορά του γίνεται με την αγγλική ορολογία

bullying. Η θυματοποίηση αποτελεί μια μορφή σωματικής, λεκτικής ή κοινωνικής επιθετικότητας και είναι η πλέον διαδεδομένη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς στο χώρο του σχολείου.

Παράλληλα αποτελεί ένα ραγδαία αυξανόμενο φαινόμενο που συγκεντρώνει παγκόσμιο ενδιαφέρον σε ερευνητικό και κοινωνικό επίπεδο (Τσιαντής, 2008). Το φαινόμενο όμως του σχολικού εκφοβισμού μεταξύ των παιδιών δεν είναι καινούργιο, η παρουσία του στους χώρους του σχολείου είναι τόσο παλιά όσο και το οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα. Η διαφορετικότητα του τότε και του τώρα συναντάται κυρίως στο τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται το φαινόμενο, τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά του, τη συχνότητα, την ένταση αλλά και τις μορφές που λαμβάνει. Όπως κάθε κοινωνικό φαινόμενο έτσι και το bullying μεταβάλλεται και εξελίσσεται μαζί με την υπόλοιπη κοινωνία, ακολουθώντας τις ευρύτερες μεταβολές της δια μέσω του χρόνου. Οι μεταβολές αφορούν όχι μόνο τις συμπεριφορές που περιλαμβάνει ο όρος σχολικός εκφοβισμός αλλά και τα μέσα που χρησιμοποιούνται από τους θύτες για την πραγμάτωσή του (Europe's ABC, 2012).

1.1 Σκοπός της Εργασίας

Το κοινωνικό φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού ή αλλιώς θυματοποίηση εντάσσεται στο πλαίσιο της ενδοσχολικής βίας και αποτελεί μια μορφή επιθετικής συμπεριφοράς εντός της σχολικής πραγματικότητας, με πολύ σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων που βιώνουν το σχολικό εκφοβισμό (Καλλιώπης, 2001). Η εποχή της παγκοσμιοποίησης που διανύουμε επιτάσσει στον τομέα της εκπαίδευσης ίσες ευκαιρίες μόρφωσης, μάθησης και γνώσης για όλους τους μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γεγονός που οδήγησε στην δημιουργία πολυπληθών και ανομοιογενών τάξεων και σχολείων, ενώ παράλληλα η αύξηση του μαθητικού πληθυσμού με την έλευση αλλοδαπών μαθητών στις σχολικές κοινότητες μετέτρεψε τα εκπαιδευτικά συστήματα από μονοπολιτισμικά σε πολυπολιτισμικά. Φαινόμενο το οποίο παρουσιάζεται έντονα και στην χώρα μας, δίνοντας επιπρόσθετα μεγαλύτερες διαστάσεις στο ήδη εμφανιζόμενο κοινωνικό πρόβλημα της σχολικής θυματοποίησης (Καλλιώπης, 2001).

Η σχολική βία , όπως έχει προαναφερθεί, είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που τις τελευταίες δεκαετίες έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις τόσο στις αίθουσες όσο και στις αυλές των σχολείων των ανεπτυγμένων χωρών. Παρά το γεγονός ότι στην Κύπρο ακραία φαινόμενα σχολικής βίας δεν έχουν παρουσιαστεί, εντούτοις έχουμε γίνει μάρτυρες τον τελευταίο καιρό πολύ σοβαρών περιστατικών που μας σοκάρουν ως ανθρώπους αλλά και ως γονείς, με ενέργειες μαθητών που έφταναν μέχρι την τέλεση αξιόποινων εγκληματικών πράξεων.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η μελέτη της ενδοσχολικής βίας που αφορά εκδηλώσεις επιθετικότητας και βίαιης συμπεριφοράς από μαθητή προς μαθητή και οι οποίες υπό συγκεκριμένους όρους και προϋποθέσεις συνιστούν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.

Σκοπός της εργασίας είναι να παρουσιαστούν διεξοδικά οι ορισμοί του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού ή θυματοποίησης καθώς και οι μορφές εκδήλωσής του. Επίσης να εξεταστούν τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδιών θυμάτων, θυτών αλλά και παρατηρητών του φαινομένου. Τέλος, να κατανοηθεί το φαινόμενο, μέσα από την συγκριτική μελέτη των πηγών για τα αίτια εμφάνισής του αλλά και των ερμηνευτικών προσεγγίσεων για τα επιβλαβή αποτελέσματά του στην κοινωνία και περαιτέρω παρουσίασης πιθανών μέτρων πρόληψης.

Οι λόγοι που ώθησαν στην επιλογή του θέματος για τη συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας βασίζονται κυρίως στο ενδιαφέρον και την ανησυχία της ερευνήτριας για το ραγδαία αυξανόμενο φαινόμενο της θυματοποίησης. Ο διπλός ρόλος του ερευνητή στο φαινόμενο αυτό, ως μέλος της Κυπριακής Αστυνομίας αλλά και ως Κύπριας μητέρας δύο ανήλικων παιδιών δημοτικής εκπαίδευσης την έχουν ευαισθητοποιήσει σε θέματα που αφορούν και επηρεάζουν την ψυχική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών. Έναυσμα για την επιλογή του θέματος ήταν τα έντονα περιστατικά σχολικής βίας που καταγράφηκαν τον τελευταίο χρόνο στην κυπριακή κοινωνία. Το ενδεχόμενο το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας, να εξελιχθεί σε μάλιστα μέσα στις σχολικές κοινότητες, δημιουργεί προβληματισμό και ανησυχία για το μέλλον του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου. Όσο το φαινόμενο αυτό παραμένει κλειστό στις σχολικές τάξεις και αυλές, χωρίς την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας στο

σύνολο της, για λήψη άμεσων προληπτικών μέτρων, δυστυχώς οι πολίτες θα γίνονται μάρτυρες νέων περιστατικών, συνεχώς αυξανόμενων με ένταση και συχνότητα.

Ο επηρεασμός που δέχεται ο κάθε μαθητής μέσα στις σχολικές κοινότητες, είτε είναι θετικός, είτε είναι αρνητικός, επηρεάζει την ψυχοσωματική ανάπτυξη του και προκαθορίζει την εξέλιξη του ως έφηβο και ως ενήλικα. Η κατανόηση των μορφών ενδοσχολικής βίας και οι τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισής της είναι θέμα το οποίο δεν πρέπει να απασχολεί μόνο τους εκπαιδευτικούς αλλά κυρίως τους γονείς και κατ' επέκταση όλη την κοινωνία.

1.2. Μεθοδολογία Έρευνας

Για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας χρησιμοποιήθηκε υλικό από πρωτογενείς πηγές όπως έρευνες, έντυπα, δημοσιεύματα καθώς και βοηθήματα που εκδίδονται προς εκπαιδευτικούς και γονείς. Παράλληλα έγινε βιβλιογραφική ανασκόπηση σε βιβλία και εγχώριες και διεθνείς μελέτες που αφορούν το φαινόμενο της θυματοποίησης, τα τελευταία περίπου είκοσι χρόνια. Αρχικά μελετήθηκαν βιβλία που αφορούσαν το φαινόμενο με σκοπό την κατανόησή του και την μελέτη της εξέλιξής του μέχρι σήμερα. Ακολούθως αξιοποιήθηκαν πηγές που αφορούσαν την επικρατούσα κατάσταση με εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο. Τέλος μελετήθηκαν βέλτιστες πρακτικές που εφαρμόζονται για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από οκτώ κεφάλαια, τα οποία καλύπτουν την παρουσίαση του φαινομένου, τις αιτίες, τα αποτελέσματα και πιθανά μέτρα πρόληψης. Στο επόμενο και δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο όρος σχολικός εκφοβισμός σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία, ενώ παράλληλα γίνεται παρουσίαση και περιγραφή του.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναλυτική αναφορά στα είδη του σχολικού εκφοβισμού και τους τρόπους με τους οποίους εμφανίζεται στις σχολικές κοινότητες. Στο επόμενο και τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι γενεσιουργοί παράγοντες που οδηγούν στην εμφάνιση του φαινομένου. Το προφίλ καθώς και τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδιών θυμάτων, θυτών και παρατηρητών παρουσιάζονται στο πέμπτο κεφάλαιο.

Στο επόμενο και έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έκταση και οι πολιτικές πρακτικές που ακολουθούνται στην Κύπρο και σε τρεις ακόμα Ευρωπαϊκές χώρες. Στο έβδομο κεφάλαιο καταγράφονται τα συμπεράσματα που έχουν εξαχθεί από την εργασία καθώς και εισηγήσεις για την αντιμετώπιση και πρόληψη του φαινομένου.

Στο τελευταίο κεφαλαίο που είναι ο επίλογος γίνονται εισηγήσεις για μεταγενέστερες έρευνες για το φαινόμενο.

Σημαντικός περιορισμός για την συγγραφή της εν λόγω διπλωματικής εργασίας αφορούσε στην συλλογή πληροφοριών για την παρουσία του φαινομένου στην Κύπρο, λόγω έλλειψης ερευνών επί του θέματος. Συγκεκριμένα μετά την πρώτη παγκύπρια έρευνα για την θυματοποίηση και το σχολικό εκφοβισμό που πραγματοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 2010-2011 από το Υπουργείο Παιδείας, δεν επαναλήφθηκε οποιαδήποτε σχετική έρευνα, ώστε να υπάρχει μέτρο σύγκρισης για αύξηση ή μείωση του φαινομένου και για καταγραφή της παρούσας υφιστάμενης κατάστασης.

Κεφάλαιο 2

Ορισμός και Παρουσίαση του Φαινομένου

Στην πραγματικότητα το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δεν μπορεί να οριστεί αλλά ούτε και να παρουσιαστεί επ' ακριβώς καθότι η εκδήλωσή του ποικίλει σε μορφές. Οι εκδηλώσεις αυτές μπορούν να πάρουν είτε μορφές σωματικής βίας ή απειλές με εκφοβισμό και τρομοκρατίας, είτε λεκτικής μορφής βία όπως ο χλευασμός και η λογοκρισία, καθώς ακόμα και αποκλεισμός ή και απομάκρυνση. Επιπρόσθετα η παρουσία του αλλά και η παρουσίασή του διαφέρει όχι μόνο από χώρα σε χώρα αλλά και από σχολείο σε σχολείο (Σώκου, 2003).

2.1 Ορισμός του φαινομένου

Ο ορισμός του σχολικού εκφοβισμού και θυματοποίησης δεν μπορεί να είναι απόλυτος, καθότι αυτός μεταβάλλεται σε μορφή και ένταση επηρεαζόμενος από το πολιτισμικό πλαίσιο και τις εκάστοτε ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που το περιβάλλουν. Ο όρος bullying χρησιμοποιείται σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου για όλες τις βαθμίδες της σχολικής εκπαίδευσης και είναι κυρίως συνυφασμένος με την κοροϊδία, το πείραγμα και τον αστεϊσμό (Σώκου, 2003).

Ο όρος θυματοποίηση ή bullying παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στη διεθνή βιβλιογραφία από τον Olweus το 1978 και σκοπός του ήταν να περιγράψει τις διαδικασίες εκφοβισμού, παρενόχλησης και συστηματικής θυματοποίησης των παιδιών και των εφήβων από συνομήλικούς τους. Επιπλέον έθεσε τις βάσεις καθώς και τις βασικές προϋποθέσεις για την ορθή χρήση του ορισμού. Δηλαδή, επισήμανε ότι για να υφίσταται το φαινόμενο της θυματοποίησης, θα πρέπει να υπάρχει η επανάληψη της πράξης με σταθερή συχνότητα, καθώς και η μεθόδευση από τους «δυνατούς» προς τους «αδύνατους» συμμαθητές ή συνομήλικους, ενώ ξεκαθάρισε ότι, όταν δύο ή περισσότερα

άτομα ίσης ψυχικής ή σωματικής δύναμης φιλονικούν ή εμπλέκονται σε συνεχή διαμάχη, οι ενέργειές τους δεν περιλαμβάνονται στον όρο του σχολικού εκφοβισμού (Αλαμπρίτης, 2008).

Ένας γενικός ορισμός του φαινομένου, αναφέρει ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο νεανικής παραβατικότητας, που απασχολεί πολλές χώρες του κόσμου και περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος συμπεριφορών και πράξεων, ενώ κυρίαρχο χαρακτηριστικό τους είναι η χρήση βίας, σωματικής, λεκτικής ή ψυχολογικής, ανάμεσα σε μαθητές ή συνομήλικους και σκοπό έχει την πρόκληση πόνου ή αναστάτωσης (Αλαμπρίτης, 2008).

Ένας ευρέως διαδεδομένος ορισμός αναφέρει ότι, εάν ένας μαθητής εκτίθεται επανειλημμένα σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους μαθητές οι οποίες εκδηλώνονται είτε σε μορφή βίας είτε με επιθετική συμπεριφορά είναι θύμα bullying (Αλαμπρίτης, 2008). Βασικό συστατικό για να υφίσταται το φαινόμενο είναι, το θύμα να καθίσταται αδύναμο να υπερασπιστεί τον εαυτό του και παραμένει αβοήθητο μπροστά στο θύτη του, γεγονός το οποίο παρουσιάζεται από τους ειδικούς ως ασύμμετρης δύναμης σχέση (Olweus, 2007).

Σύμφωνα με τον Olweus, ο οποίος θεωρείται πρωτοπόρος στην έρευνα για τη διερεύνηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού, ένας μαθητής είναι θύμα σχολικού εκβιασμού, όταν εκτίθεται επανειλημμένα, για ένα χρονικό διάστημα, σε αρνητικές ενέργειες που εκτελούνται από έναν ή περισσότερους μαθητές. Μια ενέργεια για να θεωρείται αρνητική θα πρέπει κάποιος σκόπιμα να βλάψει ή να επιχειρήσει να βλάψει ή να ταλαιπωρήσει κάποιον άλλο (Olweus, 2007).

Σύμφωνα πάντα με τον Olweus (1996), το φαινόμενο της θυματοποίησης χαρακτηρίζεται από τρία κριτήρια και αφορά α) μια επιθετική συμπεριφορά, β) η οποία πραγματοποιείται κατ' επανάληψη γ) μέσα από μια διαπροσωπική σχέση που χαρακτηρίζεται από δυσαναλογία λειτουργίας.

Ο όρος περιλαμβάνει επίσης και μαθητικές δραστηριότητες οι οποίες παραδοσιακά θεωρούνται συνυφασμένες με την καθημερινότητα στην σχολική κοινότητα, όπως το πείραγμα και τον αστεϊσμό μεταξύ των μαθητών. Το υποκειμενικό στοιχείο είναι η

συχνότητα που επαναλαμβάνεται η δραστηριότητα αυτή, καθώς και το όριο της διάκρισης και αποδοχής από πλευράς του θύματος μεταξύ του πειράγματος ή αστεϊσμού με την συμπεριφορά που λαμβάνεται και ορίζεται ως κακομεταχείριση (Αρτινοπούλου, 2001).

Οι όροι σχολικός εκφοβισμός και θυματοποίηση χρησιμοποιούνται, σύμφωνα με τον οργανισμό «Δίκτυο Κατά της Βίας στα Σχολεία» της Ελλάδας, για να περιγράψουν μια κατάσταση κατά την οποία ασκείται εσκεμμένη, απρόσκλητη, συστηματική και επαναλαμβανόμενη βία και επιθετική συμπεριφορά με σκοπό την επιβολή, την καταδυνάστευση και την πρόκληση σωματικού και ψυχικού πόνου σε μαθητές από συμμαθητές τους, εντός και εκτός σχολικού χώρου (Δίκτυο Κατά της Βίας στα σχολεία, n.d.).

Ανάλογος είναι και ο ορισμός που διατυπώνει ο Farrington για να προσδιορίσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Το ορίζει ως τη φυσική ή λεκτική ή ψυχολογική επίθεση ή προσβολή του θύτη, που πρόθεση έχει να προκαλέσει φόβο ή ανησυχία ή πόνο στο θύμα του και περιλαμβάνει ανισορροπία ισχύος, με το δυνατότερο παιδί να πιέζει το αδύναμο (Farrington, 1993). Η ενέργεια αυτή είναι επαναλαμβανόμενη από τον ίδιο ή ίδιους μαθητές με θύμα τον ίδιο μαθητή/ες για μεγάλη χρονική περίοδο. Ενώ στις περιπτώσεις όπου ένα ή περισσότερα παιδιά ανάλογης ή ίσης δύναμης ή εξουσίας επιτίθενται το ένα στο άλλο και θυματοποιούνται αμοιβαία δεν αποτελούν περιστατικά bullying (Farrington, 1993).

Ο Smith (2013) χρησιμοποιεί ένα σύντομο αλλά ουσιαστικό και περιεκτικό ορισμό για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Το προσδιορίζει ως τη συστηματική κατάχρηση εξουσίας, τονίζοντας την σχέση εξουσίας ανάμεσα στο θύμα και στο θύτη και δίνει ιδιαίτερη σημασία στην συστηματική επανάληψη μεταξύ των ίδιων ατόμων.

Σύμφωνα με τους Tattum και Tattum (1992) ο σχολικός εκφοβισμός ορίζεται ως εκούσια και συνειδητή επιθυμία κάποιου να προκαλέσει βλάβη σε κάποιο άτομο καθώς επίσης και αισθήματα πίεσης και στρες. Αυτός που επιθυμεί να βλάψει κάποιον και έχει συνείδηση της βλάβης που επιθυμεί να προκαλέσει χαρακτηρίζεται ως δράστης θυματοποίησης γνωστός και ως bully, δηλαδή, νταής (Europe's ABC, 2012). Παρά το γεγονός ότι ο ορισμός αυτός διακρίνεται από μια γενικότητα, εντούτοις η γενικότητά

του τον κατέστησε ιδιαίτερα δημοφιλή και χρησιμοποιείται από τους εκπαιδευτικούς ως βάση για την αναγνώριση των δραστών (Europe's ABC, 2012).

Ο Rigby (2008) ορίζει το bullying ως σκληρή και επαναλαμβανόμενη καταπίεση φυσικής / σωματικής ή ψυχολογικής φύσης από τον ισχυρό προς τον ανίσχυρο χωρίς καμία αιτιολογία. Επίσης υποστηρίζει ότι οι περισσότεροι άνθρωποι κάποια στιγμή, είτε το παραδέχονται είτε όχι, έχουν επιθυμήσει να βλάψουν κάποιο άλλο πρόσωπο, χωρίς όμως η επιθυμία να ταυτίζεται ή να αξιολογείται το ίδιο με την πράξη της θυματοποίησης.

Το Centre for the Study and Prevention of Violence Institute of Behavioural Science University Of Colorado, υποστηρίζει ότι υπάρχουν τρία κριτήρια για να κριθεί μια πράξη ως εκφοβισμός, πρώτον να αφορά μία εκ προθέσεως επιθετική συμπεριφορά, δεύτερον, να επαναλαμβάνεται συστηματικά μέσα στον χρόνο και τρίτον να λαμβάνει χώρα μέσα σε μια διαπροσωπική σχέση, η οποία χαρακτηρίζεται από ανισορροπία εξουσίας (Elliott κ.ά., 2002). Το στοιχείο δε της διαπροσωπικής σχέσης είναι αυτό που καθορίζει τις συμπεριφορές σε πράξεις θυματοποίησης ή σε άλλες μορφές επιθετικής και βίαιης συμπεριφοράς (Elliott κ.α., 2002).

Από την μελέτη της ελληνικής αλλά και της διεθνούς βιβλιογραφίας για τον ορισμό του φαινομένου διαπιστώθηκε ότι η χρήση ενός και μόνο ορισμού για την περιγραφή με σαφήνεια είναι αδύνατη. Η ποικιλία που παρατηρείται στους ορισμούς οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, οι οποίοι κυρίως, μπορούν να συνοψιστούν στην διαφορετική κουλτούρα και υποκουλτούρα του κάθε λαού, τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στην χώρα την δεδομένη στιγμή που παρουσιάζεται το φαινόμενο καθώς και την χρονική περίοδο που ζει και αναπτύσσεται ένα παιδί (Ανδρέου και Smith, 2002).

Επιπρόσθετα διαπιστώθηκε ότι, μια συμπεριφορά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως βίαιη ή εκφοβιστική και να συμπεριληφθεί στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού όταν οριοθετείται μέσα σε ένα κοινό σύστημα νοήματος που δημιουργούν οι ίδιοι οι μαθητές και οι οποίοι ταυτόχρονα ορίζουν εάν μια πράξη είναι αποδεκτή ή όχι (Ανδρέου και Smith 2002).

2.2. Περιγραφή και παρουσίαση του φαινομένου

Εάν προσπαθήσει κάποιος με απλά λόγια να παρουσιάσει την κατάσταση που επικρατεί σε ένα σχολείο με περιστατικά θυματοποίησης, θα μπορούσε να πει ότι, παρέες από πιτσιρικάδες που έχουν «αυτοεκπαιδευτεί» στη βία, σκοπεύουν στη δημιουργία ενός μικρόκοσμου εντός της σχολικής κοινότητας που μέσα σε αυτόν μπορούν να αναδειχθούν, να επιβληθούν, να κερδίσουν ή να απαιτήσουν σεβασμό και αναγνώριση από τους ομηλικούς τους (Βέργου και Αντωνιάδης, 2009).

Παρά το γεγονός ότι ο σχολικός εκφοβισμός δεν είναι στις προτεραιότητες των αρχών για επίλυση, ούτε στις καθημερινές συζητήσεις των αρμοδίων, εντούτοις αυτός υπάρχει και αυξάνεται συστηματικά. Υπάρχουν μαθητές που βιώνουν σε καθημερινή βάση τη βιαιότητα από τους συμμαθητές τους σε διάφορες μορφές (λεκτική, ψυχολογική, σωματική), οι οποίοι θεωρούν ότι μέσω των πράξεών τους επιδεικνύουν τη δύναμή τους και αποκτούν κύρος και αναγνώριση μεταξύ των άλλων μαθητών του σχολείου τους (Γλαρέντζου, κ.α., 2009).

Τα αυξανόμενα περιστατικά bullying, είναι ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο που απασχολεί έντονα τους συνειδητοποιημένους γονείς και τους επαγγελματίες εκπαιδευτικούς (Ανδρέου και Smith, 2002). Οι επιπτώσεις των περιστατικών ενδοσχολικής βίας επηρεάζουν αρνητικά τη σχολική κοινότητα, και κατ' επέκταση όλη την κοινωνία. Η επαναλαμβανόμενη έκθεση των μαθητών στην βία και στην αντικοινωνική συμπεριφορά έχει ως αποτέλεσμα την πρόκληση ψυχολογικών προβλημάτων, όπως εσωστρέφεια και κατάθλιψη, ενώ δημιουργεί αρνητικό κλίμα στο σχολείο, επηρεάζοντας άμεσα και την μαθησιακή διαδικασία (Γλαρέντζου κ.α., 2009).

Ίσως το πιο ανησυχητικό σημείο σε περιστατικά θυματοποίησης είναι οι ενέργειες που ακολουθούν. Πολλά από τα περιστατικά δεν τυγχάνουν σωστής αντιμετώπισης, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις περιστατικά αποσιωπούνται από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, τις διευθύνσεις των σχολείων αλλά και τους γονείς, αφού θεωρούν, εσφαλμένα ότι, με τον τρόπο αυτό προστατεύουν από την έκθεση και τον στιγματισμό τους εμπλεκόμενους μαθητές, θύτες και θύματα (Τσιαντής, n.d).

Επιπρόσθετα το διδακτικό προσωπικό των σχολείων θεωρεί ότι υποβιβάζοντας και συγκαλύπτοντας τέτοια επεισόδια προστατεύουν το κύρος του σχολείου και κατ' επέκταση το δικό τους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις στερούνται των γνώσεων και ικανοτήτων για αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών. Πέραν των εσφαλμένων χειρισμών που λαμβάνει το φαινόμενο από τους ενήλικες, ανάλογου χειρισμού τυχαίνει σε πολλές περιπτώσεις και από τα ίδια τα θύματα, όπου θεωρούν ότι εάν δεν συζητήσουν και μεταφέρουν το βίωμά τους, το πρόβλημα τους θα αμβλυνηθεί (Τσιαντής, n.d.).

Οι αρνητικές πράξεις στις οποίες μπορεί να εκτεθεί ένα παιδί ή ομάδα παιδιών εκ μέρους ενός ή περισσότερων συνομήλικών του, με σκοπό την πρόκληση πόνου ή αναστάτωσης (Πρεκατέ, 2007), αφορούν ποικίλες συμπεριφορές όπως η ηθελημένη πρόκληση ή προσπάθεια πρόκλησης βλάβης ή δυσφορίας μέσω λέξεων ή σωματικής επαφής ή χειρονομιών. Ενώ επίσης εκδηλώνεται και με την μορφή κοινωνικού αποκλεισμού ή απομόνωσης από την ομάδα στην οποία είναι μέλος, είτε αυτό είναι η τάξη του ή το ευρύτερο σχολικό περιβάλλον του (Χαντζή, Χουντουμάδη και Πατεράκη, 2000).

Ο σχολικός εκφοβισμός όπως έχει προαναφερθεί έχει πολλές μορφές, όπως τον λεκτικό εκφοβισμό που περιλαμβάνει τη συστηματική χρησιμοποίηση υβριστικών σχολίων, παρατσούκλια, κοροϊδία κ.α., τον σωματικό εκφοβισμό, ο οποίος περιλαμβάνει οποιεσδήποτε μορφές σωματικής επίθεσης (Αδαμίδου, n.d.). Στη θυματοποίηση συγκαταλέγεται και ο εκφοβισμός με εκβιασμό, για απόσπαση αγαθών ή εξαναγκασμό σε παραβατικές πράξεις, καθώς και ο έμμεσος ή κοινωνικός εκφοβισμός και η κοινωνική απομόνωση του θύματος (Δίκτυο κατά της βίας στα σχολεία, n.d.). Μια νέα ουσιαστικά μορφή σχολικού εκφοβισμού είναι ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (cyber-bullying) που πήρε την ονομασία του από τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την πραγμάτωσή του, όπως κομπιούτερ, tablet και νέας τεχνολογίας κινητά τηλεφωνά (Αδαμίδου, n.d.).

Τέλος, ο σεξουαλικός εκφοβισμός περιλαμβάνει υβριστικά σχόλια ή σκίτσα σεξουαλικού περιεχομένου, ανήθικες χειρονομίες, ανεπιθύμητα αγγίγματα, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις σοβαρών σεξουαλικών επιθέσεων (Δίκτυο κατά της βίας στα σχολεία, n.d.).

Όλες οι μορφές θυματοποίησης αποτελούν πράξεις επιθετικότητας και εκφράζονται με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με την ηλικία και το φύλο του μαθητή. Τα μικρότερα ηλικιακά παιδιά, οι μαθητές δηλαδή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκφράζονται συχνότερα με το σώμα τους, ενώ οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης χρησιμοποιούν συχνότερα το λόγο και σταδιακά πιο συγκαλυμμένες μορφές επιθετικότητας, όπως η υπονόμηση και η απομόνωση. Τα αγόρια επίσης είναι πιο άμεσα και σωματικά επιθετικά, ενώ τα κορίτσια είναι έμμεσα και λεκτικά επιθετικά (Αδαμίδου, n.d.).

Κεφάλαιο 3

Τα είδη του Φαινομένου του Σχολικού Εκφοβισμού

Ο διαχωρισμός των μορφών του σχολικού εκφοβισμού και των πράξεων που περιλαμβάνει κάθε είδος, διαφέρει μεταξύ των ερευνητών λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του φαινομένου αλλά και του χαρακτήρα των συμπεριφορών που μπορεί να περιλαμβάνει (Europe's ABC, 2012).

Οι μορφές που λαμβάνει μπορεί να είναι είτε άμεσες, δηλαδή συμπεριφορές που περιλαμβάνουν διαπροσωπική επαφή θύματος και δράστη όπως το σπρώξιμο, είτε έμμεσες, χωρίς δηλαδή την προσωπική αντιπαράθεση του θύματος με τον δράστη όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις διάδοσης φημών μεταξύ των μαθητών ή τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων (Τσιαντής, 2008).

Οι μορφές χωρίζονται σε διάφορες κατηγορίες σύμφωνα με το αν είναι άμεσες ή έμμεσες καθώς και με το αποτέλεσμα που προκαλούν.

3.1 Η σωματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού

Ο σωματικός εκφοβισμός θεωρείται μια από τις πιο συχνές μορφές εκδήλωσης ανάμεσα στους μαθητές, ενώ έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά σε μικρότερες ηλικίες ασκούν σε μεγαλύτερο ποσοστό σωματικό εκφοβισμό το οποίο σταδιακά μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία. Ακόμα τα αγόρια επιλέγουν συχνότερα αυτό το είδος εκφοβισμού σε σχέση με τα κορίτσια που χρησιμοποιούν περισσότερα λεκτικά μέσα (Ασημακόπουλος κ.α., 2000).

Ο σωματικός εκφοβισμός συναντάται αρκετά συχνά στα σχολεία και αφορά πραγματική πράξη βλάβης του δράστη μέσω φυσικής βίας προς τον συνομήλικό του. Τα φυσικά αυτά μέσα είναι τα χέρια και τα πόδια, τα οποία χρησιμοποιούν για να προκαλούν χτυπήματα όπως κλωτσιές ή οποιασδήποτε άλλης μορφής ανεπιθύμητης, ανάρμοστης και βίαιης σωματικής επαφής μεταξύ του μαθητή, που χρησιμοποιεί τη σωματική του δύναμη ή διάπλαση και του μαθητή που θέλει να βλάψει (Καρανάτση και Μπουλούτζα, 2006).

Οι πιο συχνές μορφές εκδήλωσης του φαινομένου είναι τα χτυπήματα με τα χέρια, και τα σπρωξίματα. Επίσης συχνά καταγράφονται περιστατικά με χαστούκια, μπουνιές, τραβήγματα μαλλιών, τσιμπήματα και δαγκωνιές. Εντύπωση κάνει το γεγονός ότι, το τράβηγμα των μαλλιών εμφανίζεται κυρίως μεταξύ κοριτσιών (Πρεκατέ, 2007). Σωματικός εκφοβισμός θεωρείται ότι υπάρχει ακόμα και όταν δράστης περιορίζει το θύμα του με σωματικές πρακτικές (Ασημακόπουλος κ.α., 2000).

Ο θύτης μέσω του σωματικού εκφοβισμού προσδοκεί την κυριαρχία και την αναγνώριση μεταξύ των συνομήλικων συμμαθητών του. Αισθάνεται την ανάγκη για απόδειξη των σωματικών και άλλων ικανοτήτων του, αισθάνεται ρωμαλέος και δυνατός (Louwes, 2009). Ο θύτης, συχνά αποκαλούμενος και ως νταής, επιδιώκει με κάθε ευκαιρία να αποδείξει τα χαρίσματά του στον αδύναμο μαθητή για να αποκτήσει το «σεβασμό» και το φόβο των υπολοίπων. Σε πολλές περιπτώσεις ο σωματικός εκφοβισμός δεν περιορίζεται μόνο στα χτυπήματα αλλά συνδυάζεται και από μικροκλοπές, είτε προσωπικών αντικειμένων ή σχολικής /γραφικής ύλης ή ακόμα και χρημάτων που ανήκουν στο θύμα ανεξαρτήτως αξίας (Louwes, 2009).

Ο σωματικός εκφοβισμός ως άμεση μορφή θυματοποίησης θεωρείται πιο εύκολος στην αντιμετώπισή του, όταν όμως περιορίζεται μόνο σε σωματική πρακτική και όχι όταν είναι σε συνδυασμό σε άλλου μορφές εκφοβισμού όπως λεκτικές επιθέσεις ή κοινωνικό αποκλεισμό. Χωρίς όμως η αμεσότητα στην αντιμετώπιση του να μειώνει την επικινδυνότητά του για την σωματική ακεραιότητα του θύματος (Smith, 2004).

3.2 Η λεκτική μορφή του σχολικού εκφοβισμού

Όπως λέει μια λαϊκή παροιμία, η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει (Thomi, 2017). Ο λόγος έχει απίστευτη δύναμη, μπορεί να κάνει έναν άνθρωπο ευτυχισμένο ή δυστυχισμένο. Οι λέξεις μπορούν να τονώσουν, να ενισχύσουν, να στηρίξουν και να εξυψώσουν κάποιον αλλά μπορούν και να πληγώσουν και να τον τσακίσουν. Οι λέξεις έχουν την ικανότητα να κάνουν έναν άνθρωπο να γελάσει ή να κλάψει μέσα σε δευτερόλεπτα (Louwes, 2009).

Ο λεκτικός εκφοβισμός αποτελεί την πιο συχνή μορφή σχολικού εκφοβισμού και υπερέχει κυρίως σε παιδιά ηλικίας μεταξύ των εννέα με δεκατριών ετών, ενώ ιδιαίτερα έντονος παρουσιάζεται στους μαθητές της τελευταίας τάξης της δημοτικής εκπαίδευσης (Τζιόγκουρος, 2009).

Έχει διαπιστωθεί ότι, πρόκειται για την πιο επικίνδυνη και μακράς διάρκειας θυματοποίηση. Είναι μια μορφή bullying χωρίς αποδεικτικά στοιχεία και με «πληγές» που δεν φαίνονται, είναι δε ιδιαίτερα δημοφιλής στους μικρούς νταήδες (Louwes, 2009). Ο λεκτικός σχολικός εκφοβισμός στοχοποιεί την εμφάνιση, την σεξουαλικότητα, την εθνικότητα, την κοινωνική θέση, την θρησκεία, την ιθαγένεια, οποιαδήποτε ιδιαιτερότητα σωματική ή νοητική και οτιδήποτε άλλο μπορεί να θεωρηθεί από τον θύτη ως στόχος για κοροϊδία προς το θύμα του, οτιδήποτε δηλαδή μπορεί ο θύτης να χρησιμοποιήσει για να μειώσει και να πληγώσει το συνομήλικό του (Louwes, 2009).

Οι εκφοβιστές επιδιώκουν να βλάψουν, να ταπεινώσουν ή και να εξευτελίσουν το θύμα τους. Αυτό το είδος θυματοποίησης προκαλεί άμεσο, γρήγορο και με μεγάλη διάρκεια πόνο στα θύματά του (Clarke, 2007). Υποσκάπτει την αυτοπεποίθηση του μαθητή, δημιουργώντας του συναισθήματα ανασφάλειας, ωθώντας τον στην έλλειψη εμπιστοσύνης για τους άλλους συνομήλικούς του και το υπόλοιπο κοινωνικό του περίγυρο, ενώ επιπρόσθετα μειώνει την αυτοπεποίθησή του και αναπτύσσει αισθήματα ανασφάλειας και δυσκολίας στην δημιουργία νέων φίλων (Clarke, 2007).

Ένα ιδιαίτερο στοιχείο αυτού του είδους θυματοποίησης είναι ότι μπορεί να επηρεάσει ακόμα και μαθητές με αυτοπεποίθηση και ισχυρή προσωπικότητα, καθιστώντας τους ανίσχυρους να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους (Clarke, 2007). Επίσης η μορφή αυτή

εκδηλώνεται χωρίς ιδιαίτερη σκέψη από τους θύτες, ενώ οι λέξεις που χρησιμοποιούν οι bullies δεν δείχνουν κανένα ίχνος σεβασμού προς το άτομο που θυματοποιείται (Clarke, 2007).

Ο λεκτικός εκφοβισμός εκδηλώνεται με οποιοδήποτε λεκτικό τρόπο σκεφτεί και βολεύει τον θύτη. Οι θύτες εκδηλώνουν τις προθέσεις τους με πειραχτικά λόγια και ονόματα, παρατσούκλια, λεκτικά πειράγματα και σαρκασμό, απειλές, βρισιές, ψέματα κακολογίες, υπαινιγμούς, κακοήθειες και οτιδήποτε μπορεί να χρησιμοποιηθεί για επίτευξη του στόχου του (Τσιάντης, 2008).

Η θυματοποίηση παίρνει σάρκα και οστά μέσα από την κοροϊδία, την συκοφαντία και την γελοιοποίηση του θύματος. Επιπρόσθετα η διάδοση ψεμάτων, φημών, προσβολών καθώς και η χρήση ρατσιστικών, ομοφοβικών και σεξουαλικών σχολίων, αποτελούν τρόπους εκδήλωσης του λεκτικού εκφοβισμού. Η χρήση δε βδελυρής γλώσσας και αγενών σχολίων είναι πολύ σύνηθες φαινόμενο των φοβιστών, όπως για παράδειγμα πίκρα και άσχημα λόγια που αφορούν το βάρος ενός παιδιού ή ακόμα το χρώμα του δέρματός του ή την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς του (Πρεκατέ, 2007).

Ο λεκτικός εκφοβισμός έχει χαρακτηριστεί ως μια ύπουλη και αηδιαστική επίδειξη ισχύος από τους bullies. Οι μελέτες επί του θέματος έχουν καταδείξει ότι είναι δυνατόν να προκληθεί από άτομα που υποφέρουν από χαμηλή αυτοεκτίμηση και χρησιμοποιείται ως μέσο για προσωπική διέξοδο και τόνωση της αυτοπεποίθησής τους (Πρεκατέ, 2007).

Η λέξη που αντιπροσωπεύει απόλυτα τον λεκτικό εκφοβισμό είναι η λέξη «οδυνηρός» από τον τρόπο που κάνει τα θύματά του να νιώθουν. Θεωρείται από τις πιο επιβλαβές μεθόδους καθώς τα σημάδια που αφήνει στη ψυχή του παιδιού είναι μακροχρόνια και δύσκολα θεραπεύσιμα (Τσιάντης, 2008).

3.3 Η συναισθηματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού

Η συναισθηματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού, η οποία ορίζεται και ως ψυχολογικός εκφοβισμός είναι συνδυασμός όλων των ειδών εκφοβισμού, καθότι προκαλεί την εσωστρέφεια και την απομόνωση του παιδιού (Σπυρόπουλος, 2007).

Συγκρίνοντας αυτήν την μορφή εκφοβισμού με τις δύο προαναφερόμενες μορφές, οι οποίες είναι σαφώς πιο ευδιάκριτες, ο ψυχολογικός εκφοβισμός μπορεί να χαρακτηριστεί ως διακριτικός και επιδέξιος (Αδαμίδου, n.d.). Ερευνητικά έχει διαπιστωθεί ότι είναι πιο δημοφιλής στη χρήση του από τα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια (Education Families, 2006). Το κύριο χαρακτηριστικό του είδους αυτού της θυματοποίησης είναι η δημιουργία φόβου από το μαθητή θύτη μα με οποιαδήποτε πράξη που μπορεί να δημιουργήσει στο θύμα ψυχολογικό πόνο (Θεριανός, 2008).

Οι κύριοι τρόποι με τους οποίους εκδηλώνεται, είναι η σκόπιμη απομόνωση του μαθητή θύματος από τους συνομήλικούς του κατά την ώρα του παιχνιδιού και της συζήτησης ή ακόμα και κατά τις εξωσχολικές δραστηριότητες, όπως γενέθλια και γιορτές. Επίσης, με την διάδοση άσχημων φημών και ψεμάτων με απώτερο σκοπό τον εξοστρακισμό του μαθητή θύματος από την υπόλοιπη ομάδα (Πρεκατέ, 2007). Ακόμα, μέσω απειλών είτε προς το ίδιο το παιδί που δέχεται την θυματοποίηση, είτε προς τα υπόλοιπα μέλη της υπόλοιπης ομάδας σε περίπτωση που του μιλήσουν ή αναπτύξουν σχέσεις μαζί του. Οι απειλές παρά το γεγονός ότι περιλαμβάνονται στο λεκτικό εκφοβισμό εντούτοις είναι ο πλέον άμεσος τρόπος για τη δημιουργία φόβου που περιλαμβάνεται σε αυτή τη μορφή θυματοποίησης (Πρεκατέ, 2007).

Ο συναισθηματικός εκφοβισμός συνήθως περιλαμβάνει και την εχθρική συμπεριφορά ενάντια στο παιδί θύμα, είτε μόνο από το θύτη είτε από όλη την ομάδα, με απώτερο σκοπό φυσικά την κοινωνική του απομόνωση, ακόμα και αν αυτό τις πλείστες φορές γίνεται χωρίς πραγματική συνείδηση των πράξεων της υπόλοιπης ομάδας (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006). Επιπρόσθετα σε αυτή τη μορφή θυματοποίησης περιλαμβάνεται η καταστροφή, το λέρωμα ακόμα και το κρύψιμο των βιβλίων ή άλλων προσωπικών αντικειμένων, καθώς και ο χρηματικός εκφοβισμός, ως μέσα για συναισθηματική αναστάτωση του θύματος (Πρεκατέ, 2007).

Η παράθεση των μορφών εκδήλωσης του συναισθηματικού bullying καταδεικνύει την άμεση σχετικότητά του με την λεκτική επιθετικότητα η οποία εκδηλώνεται και με σαρκασμούς, επαναλαμβανόμενα πειράγματα ταπείνωσης, υποτίμηση, απαξίωση του θύματος καθώς και μεφραστικά ή σεξιστικά σχόλια (Αρτινοπούλου, 2009).

Ο ψυχολογικός εκφοβισμός σε σύγκριση με τον σωματικό εκφοβισμό δεν αφήνει πίσω του εμφανή σημάδια και μελανιές, αφήνει όμως διάφανες βαθιές πληγές που δύσκολα επουλώνονται (Jarboe, 2008). Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί σε πολλές περιπτώσεις δεν αναγνωρίζουν τα προειδοποιητικά σημάδια και αυτό συμβαίνει όταν η θυματοποίηση έχει προχωρήσει και η αλλαγή είναι πλέον εμφανής τόσο στην συμπεριφορά καθώς και στην σωματική και ψυχολογική υγεία του θύματος (Αρτινοπούλου, 2009). Οι επιπτώσεις αυτού του είδους θυματοποίησης θεωρούνται πολύ σοβαρές για την ψυχοσωματική κατάσταση του μαθητή και στην κοινωνική του λειτουργικότητα (Jarboe, 2008).

Το θύμα αρχικά αισθάνεται φόβο, ντροπή, ενοχή, αμηχανία και συστολή. Συναισθήματα που το οδηγούν σε κατάπτωση, χαμηλή αυτοεκτίμηση, αιδημοσύνη, χαμηλό αυτοσεβασμό, απομόνωση και μελλοντικά ωθούν τον μαθητή σε μαθησιακά προβλήματα, χαμηλή εκπαιδευτική απόδοση, κοινωνικό αποκλεισμό, ακόμα και σε σκέψεις ή απειλές για αυτοκτονίες (Jarboe, 2008).

Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να τονιστεί ότι ο συναισθηματικός εκφοβισμός επιβαρύνει όχι μόνο τη ψυχολογική υγεία του ατόμου αλλά και τη σωματική. Οι επιθέσεις είναι καταστροφικές για το μυαλό και την ψυχή αλλά και για το σώμα του θύματος. Παρουσιάζονται αλλαγές στο σωματότυπο του παιδιού, είτε με μείωση είτε με αύξηση του βάρους του, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζονται αδικαιολόγητες ασθένειες, όπως έντονοι πονοκέφαλοι, κοιλόπονοι, αδυναμία, κούραση και κατάπτωση. Ο ψυχολογικός εκφοβισμός αποτελεί μορφή κοινωνικής βίας (Jarboe, 2008).

3.4 Η σεξουαλική μορφή του σχολικού εκφοβισμού

Η σεξουαλική βία συναντάται κυρίως στους εφήβους και είναι μια ιδιαίτερα άσχημη και στρεσογόνα κατάσταση για το θύμα. Δημιουργεί ανεπανόρθωτη ζημιά στην αυτοπεποίθηση και ψυχοσύνθεση του μαθητή θύματος (Robinson, 2008).

Ο σεξουαλικός εκφοβισμός ως ιδιαίτερη μορφή θυματοποίησης παρουσιάζει αυξητική τάση ποσοτικά, ενώ ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι παρουσιάζει πτωτική τάση ηλικιακά. Πλέον καταγράφονται περιστατικά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, κάτι που δεν συνέβαινε τις προηγούμενες δεκαετίες (Linden, 2009).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης, το γεγονός ότι αυτή η μορφή θυματοποίησης δεν διαφέρει ποσοτικά μεταξύ των δύο φύλων, παρουσιάζεται δηλαδή με την ίδια συχνότητα και σε αγόρια και σε κορίτσια (Linden, 2009). Παρά όμως το γεγονός ότι η σεξουαλική μορφή εκφοβισμού χρησιμοποιείται στα ίδια ποσοστά από αγόρια και κορίτσια θύτες, εντούτοις τα θύματα που βιώνουν τη θυματοποίηση είναι κυρίως κορίτσια, ενώ επηρεάζονται ψυχολογικά περισσότερο από τα αγόρια θύματα (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία και δημοσιεύτηκε από την εφημερίδα «Independent» κατέδειξε την σοβαρότητα και την συχνότητα που παρουσιάζεται το φαινόμενο σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας περισσότεροι από 3000 μαθητές αναστέλλουν ετησίως την παρακολούθηση των μαθημάτων τους λόγω του σεξουαλικού εκφοβισμού που έχουν βιώσει (Robinson, 2008).

Οι μορφές εκδήλωσης του ποικίλουν και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών, όπως απρεπή ζωγραφιές σε κόλλες ή τοίχους, υβριστικά και απρεπή σχόλια, απρεπή αγγίγματα, παρακολούθηση στις τουαλέτες και αποδυτήρια ή ακόμα και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις (Jarboe, 2008). Επίσης περιλαμβάνει ανεπιθύμητα ή ακόμα και προσβλητικά σημειώματα σεξουαλικού περιεχομένου. Τέλος, πολύ συχνά γίνεται χρήση σεξουαλικών παρατσουκλιών που στιγματίζουν το θύμα και αποτελούν σοβαρή μορφή σεξουαλικής θυματοποίησης (Robinson, 2008).

Τα θύματα υποφέρουν από χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοσεβασμό, φτωχότερη πνευματική και φυσική υγεία ενώ βιώνουν πιο συχνά τραυματικά συμπτώματα, καθώς σκέψεις και συναισθήματα που αναδύονται από τις εμπειρίες που έχουν βιώσει, προκαλώντας τους έντονο άγχος (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006). Τέλος λόγω των συναισθημάτων που βιώνουν τα καθιστούν πολύ δύσκολο να μιλήσουν για αυτό που τους συμβαίνει και να ζητήσουν βοήθεια (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006).

3.5 Η ηλεκτρονική μορφή του σχολικού εκφοβισμού

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, ή αλλιώς cyber bullying, αποτελεί την νεότερη μορφή θυματοποίησης και την πιο ραγδαία αυξανόμενη και εξελισσόμενη. Μετά την πρωτοεμφάνισή της, πριν από δύο δεκαετίες περίπου, κερδίζει συνεχώς έδαφος στις προτιμήσεις των μαθητών- φοβιστών ως μέσο για την πραγμάτωση του σχολικού εκφοβισμού (Πρεκατέ, 2007). Το πλέον ανησυχητικό στοιχείο αυτού του είδους θυματοποίησης είναι ότι το θύμα σταματάει να εκτίθεται μόνο μέσα στα κλειστά όρια της σχολικής κοινότητας αλλά με τη χρήση του διαδικτύου εκτίθεται σε πλήθος κόσμου. Στις περιπτώσεις δε που δεν μπορεί να περιοριστεί, μετατρέπεται από σχολικό εκφοβισμό σε ψυχολογική βιαιότητα. (Γκουντσίδου, 2007).

Η τεχνολογική ανάπτυξη των τελευταίων χρόνων παρέχει στα παιδιά νέους τρόπους για εκφοβισμό και ενώ οι «παραδοσιακοί» τρόποι σχολικού εκφοβισμού περιοριζόντουσαν στα προαύλια των σχολείων και στην διάρκεια της σχολικής ημέρας, η τεχνολογία παρέχει την δυνατότητα στους εκφοβιστές να συνεχίσουν το καταστροφικό τους έργο ανενόχλητοι τις υπόλοιπες ώρες της ημέρας αλλά και τα Σαββατοκύριακα (Mason, 2008). Παρά το γεγονός ότι ο εκφοβισμός με τη χρήση της τεχνολογίας διαπράττεται κυρίως εκτός σχολείων και σχολικών ωρών, εντούτοις τα αρνητικά αποτελέσματα και οι επιπτώσεις του βιώνονται μέσα στα σχολεία (Γκουντσίδου, 2007).

Το cyber bullying διαπράττεται με τη χρήση τεχνολογικών μεσών, όπως κινητά τηλέφωνα, ηλεκτρονικούς υπολογιστές και ηλεκτρονικές πλακέτες. Τα μέσα αυτά χρησιμοποιούνται για την αποστολή γραπτών μηνυμάτων, φωτογραφιών και βίντεο με

κοινό χαρακτηριστικό το προσβλητικό και απειλητικό περιεχόμενό τους με απώτερο σκοπό, το φόβο, την ταπείνωση και απειλή του εκφοβιζόμενου (Πρεκατέ, 2007).

Το είδος αυτό του εκφοβισμού με την χρήση της τεχνολογίας και του διαδικτύου είναι διαδεδομένο κυρίως μεταξύ των κοριτσιών στις προσπάθειές τους για εκφοβισμό άλλων κοριτσιών. Ο τρόπος αυτός θυματοποίησης θεωρείται ύπουλος και στόχο έχει την προσβολή και κοινωνική απομόνωση των θυμάτων (Γιάνναρου, 2009).

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μπορεί από μόνος του να χωριστεί σε δύο υποκατηγορίες, σε αυτόν που συμβαίνει με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή ή tablet και με αυτόν που συμβαίνει με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου. Ο ψηφιακός τραμπουκισμός όπως αλλιώς ονομάζεται το cyber bullying μπορεί να συνδέεται με τη χρήση και άλλων ηλεκτρονικών μέσων (Γιάνναρου, 2009).

Τα κοινά χαρακτηριστικά των δύο μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού, είναι καταρχάς ότι διαφέρουν κατά πολύ από τους «παραδοσιακούς» τρόπους θυματοποίησης και δεύτερον είναι ότι μπορεί να λάβει χώρο οποιαδήποτε στιγμή κατά την διάρκεια της ημέρας ή της νύχτας. Τα ενοχλητικά ή κακόβουλα μηνύματα, εικόνες ή βίντεο μπορούν να αναπαραχθούν και αναμεταδοθούν σε απίστευτα γρήγορο χρόνο σε αμέτρητους χρήστες του διαδικτύου και κυρίως ανώνυμα. Ενώ η ανωνυμία αυτή, καταρχάς, καθιστά πολύ δύσκολο και σε πολλές περιπτώσεις αδύνατο τον εντοπισμό του δράστη, ενώ παράλληλα προσφέρει στο θύτη την λανθασμένη αίσθηση της ασφάλειας και υπεροχής. Κρυμμένος πίσω από μία ηλεκτρονική συσκευή δεν αντιλαμβάνεται σε πολλές περιπτώσεις το μέγεθος της καταστροφής που μπορεί να προκαλέσει (Alward, 2005).

3.5.1 Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μέσω της χρήσης ηλεκτρονικού υπολογιστή

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός είναι τόσο διαδεδομένος που συναγωνίζεται σε συχνότητα τα περιστατικά θυματοποίησης που γίνονται στις αυλές των σχολείων. Η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου προσφέρει στο παιδί θύτη την κάλυψη και την ασφάλεια της ανωνυμίας. Πίσω από την οθόνη του υπολογιστή ο θύτης είναι ένα όνομα, ένας λογαριασμός email ή ένα ψευδώνυμο σε ένα chat room (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006). Οι θύτες καλύπτονται από το προσωπείο του άγνωστου και

προβαίνουν σε θυματοποίηση συνομήλικών τους χωρίς τύψεις για τις επιπτώσεις των πράξεών τους (Wilard, 2005). Η θυματοποίηση γίνεται είτε μέσω αποστολής απειλητικών ή υβριστικών ή ταπεινωτικών ηλεκτρονικών μηνυμάτων ταχυδρομείου, είτε με αποστολή προσβλητικών φωτογραφιών, εικόνων και βίντεο, χυδαίων φωτογραφιών, ή ανάρτηση ευαίσθητων και προσωπικών δεδομένων (Alward, 2005).

Ένας ακόμα διαδεδομένος τρόπος εκφοβισμού είναι μέσω των λεγόμενων δωματίων επικοινωνίας, όπου με τη χρήση ψευδώνυμου οι φοβιστές κατηγορούν, διασύρουν, διαδίδουν ψευδείς φήμες, υποσκιάζουν και απειλούν τα θύματά τους ανενόχλητοι και ανώνυμοι (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006). Η ανωνυμία του διαδικτύου δημιούργησε ακόμα ένα μέσο εκφοβισμού για παράδειγμα στις ιστοσελίδες και στους χώρους συνομιλιών παρατηρούνται περιστατικά όπου φοβιστές προσποιούνται κάποιον άλλο συνομήλικό τους για να πληγώσουν και να αμαυρώσουν και τα δύο θύματα τους, με απώτερο σκοπό τον αποκλεισμό τους από το διαδικτυακή ομάδα (Wilard, 2005).

Μέσω του ηλεκτρονικού εκφοβισμού ο φοβιστής έχει πρόθεση να προκαλέσει συναισθηματικό πόνο, ντροπή, νευρικότητα και τελικά να οδηγήσει το θύμα στην εκούσια αποχώρησή του από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τον κοινωνικό αποκλεισμό του από την πραγματική ζωή (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006).

3.5.2 Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μέσω της χρήσης κινητού τηλεφώνου

Τα κινητά τηλέφωνα τρίτης γενιάς, όπως ονομάζονται, έχουν γίνει «χρήσιμα» εργαλεία στα χέρια των μαθητών εκφοβιστών. Με τις εξελιγμένες κάμερες και τα προγράμματα που διαθέτουν δίνουν το μέσο στους θύτες να εκφοβίζουν και να ταπεινώνουν τα θύματά τους (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006). Οι bullies με τη χρήση των τηλεφωνικών συσκευών αποθηκεύουν φωτογραφίες και βίντεο με προσωπικές στιγμές του θύματός τους, που κυρίως απεικονίζουν ακατάλληλες ή προσβλητικές στάσεις, οι οποίες λαμβάνονται εσκεμμένα και ακολούθως, τις κοινοποιούν με τη χρήση του διαδικτύου είτε στο ίδιο το θύμα με σκοπό τον εκφοβισμό, τον εκφοβισμό ή την απειλή. Ακόμα το υλικό αυτό μπορεί να το προωθήσουν σε άλλους συνομήλικους και συμμαθητές με σκοπό να τον ταπεινώσουν, να τον προσβάλουν ή να τον ρεζιλέψουν (Γιωτάκος και Πρεκατέ, 2006). Τέτοιου είδους θυματοποίηση οδηγεί τα θύματά του σε άκρως επικίνδυνη μορφή ψυχολογικής βίας (Γαρδέλη, Παπαδημητρίου και Νταραδήμα, 2007).

Εν κατακλείδι διαπιστώνουμε ότι όλες οι μορφές σχολικού εκφοβισμού είναι επώδυνες και επικίνδυνες για την σωματική και ψυχική υγεία του μαθητή που εμπλέκεται. Επιπρόσθετα διαπιστώθηκε ότι οι μορφές εκδήλωσής του μεταλλάσσονται με βάση τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας, του σχολείου, αλλά και του ίδιου του παιδιού (Γαρδέλη κ.α., 2007). Για παράδειγμα κάποια εξωτερικά χαρακτηριστικά του παιδιού ή το βιοτικό επίπεδο της περιοχής επηρεάζουν τη μορφή του σχολικού εκφοβισμού και την έντασή του. Σε ένα σχολείο περιοχής με χαμηλό κοινωνικό επίπεδο εμφανίζεται εντονότερα ο σωματικός εκφοβισμός, ενώ αντίθετα σε ένα σχολείο με υψηλό βιοτικό επίπεδο παρουσιάζεται εντονότερα ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (Γαρδέλης κ.α., 2007).

Κεφάλαιο 4

Αιτίες Εμφάνισης

Οι μελέτες σχετικά με τα αίτια του κοινωνικού φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού έχουν αναδείξει κάποιους παράγοντες που επιτρέπουν την ανάπτυξή του. Υψίστης σημασίας είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η οικογένεια, η σχολική κοινότητα και οι εκπαιδευτικοί. Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στις οποίες εκτίθεται το παιδί σε συνδυασμό με τους ενδοατομικούς παράγοντες του θύματος και του θύτη είναι καταλυτικοί παράγοντες. Τέλος, η ανάπτυξη διαδικτύου και η τεχνολογική εξέλιξη καθώς και ο επηρεασμός από τους συνομήλικους περιλαμβάνονται στους βασικούς παράγοντες ανάπτυξης του φαινομένου (Τσιαντής, 2008).

4.1 Ο ρόλος της Οικογένειας

Οι οικογενειακοί παράγοντες θεωρούνται ως οι κύριοι λόγοι που καθιστούν ένα παιδί πιο ευάλωτο στην θυματοποίηση είτε ως θύτη ή είτε ως θύμα. Η έλλειψη φροντίδας, αγάπης, στοργής, ενθάρρυνσης και ασφάλειας καθώς και η έλλειψη μιας ισορροπημένης σχέσης μέσα στην οικογένεια είναι άξιες που ελλείπουν από παιδιά που εμπλέκονται σε περιστατικά bullying. Επιπρόσθετα οικογενειακές συγκρούσεις, οικονομικά προβλήματα, διαζύγια, θέματα παραμέλησης ή ακόμα και κακοποίησης των παιδιών περιλαμβάνονται στους γενεσιουργούς παράγοντες (Τσιαντής, 2008).

Παιδιά τα οποία μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον βιώνουν καταστάσεις συγκρούσεων και επιθετικότητας, μεταφέρουν στο σχολικό χώρο αυτή την επιθετικότητα και την μεταδίδουν στα άλλα παιδιά (Νομικού, 2014).

Μαθητές οι οποίοι στερούνται της προσοχής και φροντίδας των γονιών τους ή μαθητές που βιώνουν την υποτίμηση και αποδοκιμασία εντός του σπιτιού τους αναζητούν να βιώσουν την δύναμη και την αποδοχή στην δεύτερη τους οικογένεια όπου είναι το

σχολείο. Λόγω δε της χαμηλής αυτοεκτίμησης τους δεν μπορούν να το πετύχουν με θεμιτό τρόπο, μέσα από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και έτσι κερδίζουν την αποδοχή, που έχουν ανάγκη, μέσω του εκφοβισμού. Από την άλλη παιδιά που βιώνουν τα ίδια περιστατικά παραδίδονται σε αυτό το τρόπο ζωής, αποσύρονται από το περιβάλλον του σχολείου και βιώνουν το bullying ως θύματα (Τσιαντής, 2008).

Παράλληλα υπερπροστατευτικοί γονείς δημιουργούν ένα ασφυχτικό προστατευτικό κλοιό γύρω από τα παιδιά τους, τα αντιμετωπίζουν ως ευάλωτα και άβουλα πλάσματα, εμποδίζοντας τα να γίνουν ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Η συμπεριφορά αυτή δημιουργεί στα παιδιά περιττό άγχος για την ασφάλεια τους και τα καθιστά εύκολα θύματα. Οι υπερβολικά ελαστικοί γονείς από την άλλη δεν ασκούν κανένα απολύτως έλεγχο στα παιδιά τους και το παιδί έχοντας τον έλεγχο των γονιών του θεωρεί ότι μπορεί να συμπεριφέρεται με οποιοδήποτε τρόπο θεωρεί ορθό χωρίς να έχει οποιαδήποτε επίπτωση (Κουράκης, 2009).

Στις περιπτώσεις των αποδιοργανωμένων οικογενειών, οι γονείς δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον για την ανάπτυξη δεσμών με τα παιδιά τους, τα οποία αγνοούν και απορρίπτουν. Αυτή η απάθεια και η αποστροφή που νιώθει το παιδί από τους γονείς του το επηρεάζει συναισθηματικά και μπορεί να το ωθήσει στην ανάπτυξη επιθετικής συμπεριφοράς (Κουράκης, 2009).

Η δομή και η λειτουργία της οικογένειας, καθώς και οι ρόλοι και οι θέσεις των μελών της κατέχουν το σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού και στην εμφάνιση ή μη επιθετικής συμπεριφοράς (Τσιαντής, 2008).

4.2 Ο Ρόλος του Εκπαιδευτικού και της Εκπαιδευτικής Κοινότητας

Μετά την οικογένεια και το ρόλο της στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας ακολουθεί το σχολείο με την παιδαγωγική του δραστηριότητα. Το σχολείο προετοιμάζει το μαθητή με τα μέσα που διαθέτει για την μετέπειτα κοινωνική του ζωή. Οι εξεζητημένες προσπάθειες που έχουν ως στόχο την πρόωρη κοινωνικοποίηση του, στερούνται

δεξιοτήτων για διαφορετικό χειρισμό του κάθε παιδιού και πολλές φορές αποτυγχάνουν (Κουράκης, 2009).

Οι απαιτήσεις του σχολείου είναι δυσανάλογες με τις δυνατότητες των μαθητών. Τα παιδιά κατά την περίοδο της σχολικής ζωής πρέπει να βιώνουν όλες τις συναισθηματικές καταστάσεις που θα τους προάγουν αισθήματα ασφάλειας και εμπιστοσύνης, θα τα βοηθήσουν να αναδείξουν θάρρος και πρωτοβουλία και επίδειξη επιθυμίας για εργασία και ανάληψη ευθυνών. Αντίθετα, τις πλείστες φορές βιώνουν άγχος για σχολική επιτυχία, ανταγωνιστικότητα με τους συμμαθητές τους για το ρόλο του καλύτερου και πιο αγαπητού μαθητή και ανάγκη για καθημερινή απόδειξη των ικανοτήτων τους (Κωνσταντοπούλου, 2015).

Εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ελλιπής ενημέρωση, η άγνοια ή απλά η έλλειψη ευαισθητοποίησης ενός μεγάλου μέρους των εκπαιδευτικών σχετικά με την διαχείριση και αντιμετώπιση παιδιών που βιώνουν θυματοποίηση για οποιοδήποτε λόγο, όπως προβληματικές οικογενειακές καταστάσεις, ενώ στερούνται γνώσεων αντιμετώπισης των θυτών περάν της κλασικής τιμωρίας (Τσιαντής, 2008).

Τέλος κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρατηρούνται εκδηλώσεις επιθετικής συμπεριφοράς εκπαιδευτικοί προς μαθητές που παρουσιάζουν συμπεριφορές απευθείας ή αντιρρήσεων, προσωπικών προσβολών ή χαμηλών σχολικών αποδόσεων. Η πικρία και αρνητικότητα του εκπαιδευτικού μετατρέπεται σε ξεσπάσματα κυρίως λεκτικής μορφής και κακής βαθμολογίας. Οι συμπεριφορές αυτές σαφώς έχουν την κακίστη αρνητική επίδραση προς τον εμπλεκόμενο μαθητή αλλά και προς όλο το μαθητικό σύνολο (Κουράκης, 2009).

Ολοκληρώνοντας τα εκπαιδευτικά συστήματα αξιολογούν και βαθμολογούν τους μαθητές μόνο για τις σχολικές τους επιδόσεις κατατάσσοντάς τα σε καλούς και κακούς μαθητές, αγνοώντας τις διαφορετικές ανάγκες και χαρακτηριστικά του κάθε ενός (Κωνσταντοπούλου, 2015).

4.3 Οι Προσωπικοί Παράγοντες

Η εφηβεία και οι ψυχοσωματικές αλλαγές που επιφέρουν στο παιδί, είναι στοιχείο επηρεασμού. Το στάδιο της εφηβείας ως μέρος ανάπτυξης του παιδιού συνδέεται με ευσυγκινησία, αντιδραστική και επιθετική συμπεριφορά προς τους γονείς, εκπαιδευτικούς και συνομήλικους, εναντίωση και αισθήματα όπως αδικία και παντοδυναμία. Ανάλογα λοιπόν με τις δεξιότητες που έχει αναπτύξει το παιδί και τον χαρακτήρα που έχει διαμορφώσει αντιδρά διαφορετικά στις αρμονικές αυτές μεταβολές (Τσιαντής, 2008).

Η μεγάλη έμφαση που δίνεται κατ' αρχάς από τους γονείς και μετέπειτα από τους εκπαιδευτικούς, για τις σχολικές επιδόσεις των παιδιών καταλαμβάνει σημαντικό ποσοστό στην αυτοεκτίμησή τους και ως αποτέλεσμα οι μαθητές που αποτυγχάνουν στις σχολικές επιδόσεις νιώθουν ανεπαρκής, παρουσιάζουν αρνητικές συμπεριφορές, βία και επιθετικότητα, κυρίως προς μαθητές με υψηλές σχολικές αποδόσεις (Κουράκης, 2009).

Η έλλειψη συμμετοχής του μαθητή σε δραστηριότητες, ενδοσχολικές ή εξωσχολικές, συμβάλει στην μη κοινωνικοποίησή του με όλα τα αρνητικά αποτελέσματα που έχουν προαναφερθεί. Οι δραστηριότητες βοηθούν το παιδί να εκτονώσει το άγχος του και να αναπτύξει ομαδικότητα και κοινωνικές ευαισθησίες. Κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο και η εθνικότητα των μαθητών συνδράμουν στην παρουσίαση του φαινομένου, όπως το γεγονός ότι, τα αγόρια εμπλέκονται πιο συχνά σε περιστατικά θυματοποίησης ως θύματα αλλά και ως θύτες, ενώ επίσης παιδιά μεταναστών βιώνουν πιο συχνά την θυματοποίηση ως θύματα (Τσιαντής, 2008).

4.4 Οι Συναναστροφές του Παιδιού σε Συνάρτηση με την Τεχνολογική Εξέλιξη

Η εξέλιξη της κοινωνίας, οι παρέες και οι φίλοι μαζί με την τεχνολογική ανάπτυξη και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, διαδραματίζουν ένα πολύ ουσιαώδη ρόλο, πολλές φορές εν αγνοία των γονιών. Οι γονείς είναι αδύνατον να έχουν πλέον τον απόλυτο έλεγχο των

ατόμων που συναναστρέφεται το παιδί τους. Τα παιδιά μπορούν πολύ εύκολα να επηρεαστούν και να εισχωρήσουν σε παρέες με παρεμβατικές ή επιθετικές συμπεριφορές, όπου εκεί συνήθως αισθάνονται δυνατοί και ενεργά μέλη μιας ομάδας, ενώ καλύπτουν συναισθηματικές τους ανάγκες και ελλείψεις που νιώθουν από την οικογένεια τους (Κωνσταντοπούλου, 2015).

Οι γονείς είναι πιο πιθανόν να μπορούν να επέμβουν όσο αυτά βρίσκονται στο πραγματικό κόσμο και συναναστρέφονται με τέτοιου είδους παρέες σε φυσικό περιβάλλον, αλλά εφόσον τους κερδίσουν τα gadget, τα ηλεκτρονικά και το διαδίκτυο τα πράγματα γίνονται πολύ δύσκολα (Νομικού, 2004). Τα παιδιά γίνονται μέλη, μέσω του διαδικτύου, σε άγνωστες και πολλές φορές μη ανιχνεύσιμες ομάδες, όπου παρασύρονται και υιοθετούν παρεμβατικές συμπεριφορές τις οποίες εφαρμόζουν και στην πραγματική ζωή. Τα παιδιά επηρεάζονται πολύ εύκολα και διαμορφώνουν χαρακτήρα και συμπεριφορές ανάλογα με τα ερεθίσματα τους. Τόσο τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης όσο και το διαδίκτυο παρουσιάζουν και πουλούν στα παιδιά ψεύτικους κόσμους. Οι τόποι κοινωνικής δικτύωσης διαφημίζουν κόσμους ουτοπίας και ωθούν τα παιδιά σε αισθήματα ζήλιας και αγανάκτησης για αυτά που δεν έχουν τα ίδια ή για αυτά που τους παρουσιάζουν ότι θα έπρεπε να έχουν (Νομικού, 2004).

Τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και η τηλεόραση μέσω της συνεχής προβολής επιθετικών ηρώων και αρνητικών κοινωνικών προτύπων, χαλιναγωγούν τα παιδιά σπρώχνοντας στην υιοθέτηση και τη μίμηση παρόμοιων συμπεριφορών και στάσεων. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι, τα βίαια ηλεκτρονικά παιχνίδια είναι πηγή μάθησης βίαιων συμπεριφορών. Τα παιδιά μαθαίνουν και εφαρμόζουν στη ζωή τους επιθετικά σενάρια, ενώ η συνεχής έκθεση τους στην εικονική βία συμβάλει στην αύξηση επιθετικότητας και στην ανάπτυξη φοβιών του (Νομικού, 2004).

Κεφάλαιο 5

Το Προφίλ των Μαθητών Θυμάτων, Θυτών και Παρατηρητών

Τα στοιχεία του χαρακτήρα και της προσωπικότητας των μαθητών κατέχουν σημαντικό ρόλο στην εμπλοκή τους ή μη σε φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού, σε συνάρτηση πάντα με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες που τα επηρεάζουν. Η περιγραφή των περιγραμμάτων του χαρακτήρα τόσο των θυμάτων, των θυτών αλλά και των παρατηρητών αποτελούν καίριο άξονα στην εκτίμηση της έκτασης του φαινομένου (Χαντζή κ.α, 2000).

5.1 Τα χαρακτηριστικά των θυμάτων

Δεν υπάρχει κανένα εξ ορισμού χαρακτηριστικό που να μπορεί να θεωρηθεί ως υπεύθυνο για τη θυματοποίηση κάποιων μαθητών, παρόλα αυτά έχει όμως παρατηρηθεί ότι ορισμένα γνωρίσματα στην προσωπικότητα και στη συμπεριφορά κάποιων μαθητών ευνοούν τη θυματοποίηση τους (Χαντζή κ.α., 2000).

Οι υψηλές σχολικές επιδόσεις ή οι μαθησιακές δυσκολίες, η έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων, τα προβλήματα συμπεριφοράς, η σωματική διάπλαση, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά καθώς και τυχόν ψυχολογικές αδυναμίες, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την στοχοποίηση των παιδιών (Cullingford και Brown, 1995).

Τα παιδιά θύματα σκιαγραφούνται συνήθως ως ήσυχα, ευαίσθητα, με εσωστρεφή προσωπικότητα και ελάχιστους ή καθόλου φίλους. Βασικό στοιχείο που οδηγεί στη

θυματοποίηση τους, σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί η διαφορετικότητά τους ή απλά η απόκλιση τους από τα κοινός αποδεκτά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές. Δηλαδή, τα παιδιά αυτά συχνά γίνονται θύματα bullying απλά και μονό επειδή ντύνονται διαφορετικά ή φορούν γυαλιά, ή είναι λιποβαρή ή υπέρβαρα, πάσχουν από σωματική δυσλειτουργία ή έχουν διαφορετική καταγωγή, διαφορετική θρησκεία ή οτιδήποτε άλλο που τα παρεκκλίνει από το γενικό σύνολο (Κοντοπούλου, 2007). Η πιο μικρή ή μεγάλη απόκλιση από το αποδεκτό μέσο όρο αποτελεί και τη βασική αιτία για το στιγματισμό και θυματοποίηση τους (Coloroso, 2009).

Τα θύματα του εκφοβισμού που βιώνουν την κοινωνική απομόνωση, συχνά υστερούν σε κοινωνικές δεξιότητες έχουν μειωμένη αυτοπεποίθηση, άγχος, ανασφάλεια και χαμηλή αυτοεικόνα. Πρόκειται για παιδιά που δεν υπερασπίζονται τον εαυτό τους όταν θυματοποιούνται αλλά ούτε και αντεπιτίθενται στις επιθέσεις που δέχονται, ενώ αντίθετα αντιδρούν με υποτακτική συμπεριφορά και υποχώρηση (Χαντζή κ.α.,2000).

Δυστυχώς ορισμένες συμπεριφορές των θυμάτων ευνοούν την θυματοποίησή τους καθώς συνδέονται με την έλλειψη ή την αδυναμία τους για διεκδικητικού τύπου συμπεριφορές καθώς και την έλλειψη ανάληψης πρωτοβουλίας. Τόσο κατά την διάρκεια των παιχνιδιών όσο και κατά την διάρκεια οποιασδήποτε κοινωνικής δραστηριότητας με συνομήλικους τα παιδιά θύματα τείνουν να λειτουργούν ως εκτελεστές ακολουθώντας τις οδηγίες που λαμβάνουν από τρίτους ενώ διατηρούν πάντα χαμηλό προφίλ (Europe's ABC, 2012).

Όπως προαναφέρθηκε οι μαθητές θύματα σπάνια υπερασπίζονται τον εαυτό τους ή αντεπιτίθενται στους δράστες, στις πλείστες δε των περιπτώσεων αντιδρούν με απόσυρση, κλάμα και θυμό. Τα παιδιά και στη μετέπειτα σχολική τους ζωή και πολλές φορές και στην ενήλικη ζωή τους δεν καταφέρνουν να ξεπεράσουν και να αντιμετωπίσουν τη θυματοποίηση που βίωσαν, συνδέονται υποσυνείδητα από αρνητικά συναισθήματα και εμπειρίες. Οι επιπτώσεις ποικίλουν από απλές αρνητικές αναμνήσεις, που είναι όμως αρκετές να για καθορίσουν το τρόπο σκέψης τους, μέχρι σοβαρά ψυχοσωματικά προβλήματα (Ρούσου, 2009).

Τα θύματα εντάσσονται σε δύο κατηγορίες, τα ενδοτικά θύματα και τα προκλητικά θύματα.

Τα ενδοτικά θύματα είναι αυτά που γίνονται πιο συχνά στόχος των bullies, είναι παιδιά που χαρακτηρίζονται από άγχος και ανασφάλεια και τείνουν να απομονώνονται ή να κλαίει όταν υφίστανται εκφοβισμό. Λόγω του ότι δεν ενστερνίζονται τη χρήση βίας δεν αντιστέκονται ή αντεπιτίθενται στον εκφοβισμό, επίθεση ή προσβολή που δέχονται και έτσι γίνονται τα πιο εύκολα θύματα. Γενικά θεωρούνται παιδιά με ανασφάλειες και φοβίες (Coloroso, 2009).

Τα προκλητικά θύματα εμφανίζονται σε πολύ μικρότερη συχνότητα. Είναι παιδιά που προκαλούν μέσω της δικής τους συμπεριφοράς αρνητικές αντιδράσεις σε διαφορετική ένταση, από το σύνολο της ομάδας που είναι μέλη. Ενοχλούν με τις πράξεις τους, τους υπόλοιπους μαθητές και τους προκαλούν δυσαρέσκεια και αγανάκτηση. Διακατέχονται ένας συνδυασμός άγχους και επιθετικότητας ενώ συγκαταλέγονται στις ομάδες με τα λιγότερο «δημοφιλή» παιδιά (DeVoe, Chandler, 2005). Επίσης είναι συνήθως υπερκινητικά και μη συνεργάσιμα, ενώ με τον τρόπο που ενεργούν προκαλούν τις επιθέσεις των συνομήλικών τους, που έχουν ήδη την τάση να λειτουργούν εκφοβιστικά προς τους συμμαθητές τους. Όταν η ένταση ανάμεσα σε αυτά, στο προκλητικό θύμα δηλαδή και στον εκφοβιστή, αυξηθεί, υποκύπτουν και παίρνουν ξεκάθαρα το ρόλο του θύματος (Coloroso, 2009).

Τόσο τα ενδοτικά, όσο και τα προκλητικά θύματα αναπτύσσουν αισθήματα ενοχής, σχετικά με την θυματοποίησή τους, στην πλειοψηφία τους δεν έχουν φίλους οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν ενθαρρυντικά και να τους υποστηρίξουν συναισθηματικά, ενώ νιώθουν φόβο για το σχολείο και παρουσιάζουν αυξημένες αδικαιολόγητες απουσίες (Γιοβαζόλιας, 2007).

Οι εκφοβιζόμενοι τείνουν να παρουσιάζουν ψυχοσωματικά προβλήματα όπως πονοκεφάλους και κοιλιακή άλγη, διαταραχές ύπνου αλλά και ψυχολογικά προβλήματα όπως κατάθλιψη, ανασφάλεια, αυτοκτονικές τάσεις, μαθησιακές δυσκολίες, σχολικό φόβο και δυσκολίες προσαρμογής. Τέλος, κατά την ενήλική τους ζωή ενδέχεται να παρουσιάσουν προβλήματα στην διεκπεραίωση των κοινωνικών του ρόλων, στην ικανότητα ανάληψης ευθυνών, στη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων ή ακόμα και στην ομαλή σεξουαλική τους ζωή (Γιοβαζόλιας, 2007).

5.2. Τα χαρακτηριστικά των θυτών

Οι μαθητές που εμπλέκονται σε επεισόδια εκφοβισμού από τη θέση του θύτη, συνήθως χαρακτηρίζονται ως επιθετικά παιδιά με αυταρχική προσωπικότητα, αυξημένη σωματική διάπλαση και μυϊκή δύναμη και είναι στην πλειοψηφία τους αγόρια (Coloroso, 2009). Δεν παρουσιάζουν συναισθηματική ανασφάλεια ή άγχος, ενώ φαίνεται να νιώθουν έντονα την ανάγκη για κυριαρχία και έλεγχο, ενώ αδυνατούν να ελέγξουν τις εξορμήσεις τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό των bullies παρουσιάζει πολύ χαμηλές σχολικές επιδόσεις, ενώ επιπρόσθετα έχουν έντονα προβλήματα στην συμπεριφορά τους, πέραν της επιθετικότητας, που έχουν συσχέτιση με την αδυναμία ομαλής δραστηριοποίησης και συνεργασίας τόσο με την ομάδα των συνομήλικών τους όσο και με την εκπαιδευτική ομάδα του σχολείου τους (Γιουβαζόλιας, 2007).

Παρόλα αυτά στους εκφοβιστές συγκαταλέγονται μαθητές που χαρακτηρίζονται ως κοινωνικά επαρκής, έξυπνοι, με καλές σχολικές επιδόσεις, ενώ διαθέτουν χαρακτηριστικά και ικανότητες χειρισμού των άλλων (Γιουβαζόλιας, 2007). Δεν είναι λοιπόν ξεκάθαρο εάν οι εκφοβιστές στερούνται ευαισθησίας και επαρκούς κοινωνικής αντίληψης ή εάν είναι άτομα με ανεπτυγμένη κοινωνική αντίληψη που συμπεριφέρονται με εκφοβιστικό τρόπο έχοντας πλήρη συνείδηση τόσο των δυνατοτήτων τους όσο και της βλάβης που προξενούν στα θύματά τους (Rigby, 2008).

Παρόλα αυτά και στις δύο αναφερόμενες κατηγορίες των θυτών έχει διαπιστωθεί από τις μελέτες του φαινομένου ότι, διαθέτουν ή έχουν μειώσει σε πολύ χαμηλό επίπεδο την ικανότητα ενσυναίσθησης τους, τόσο σε γνωστικό όσο και σε συναισθηματικό επίπεδο. Στερούνται δηλαδή, της ικανότητας να αντιληφθούν αλλά και να συμμεριστούν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των θυμάτων τους, ενώ δεν μπορούν με κανένα τρόπο να συμμετέχουν στην συναισθηματική τους κατάσταση, ουσιαστικά δεν νιώθουν κανένα συναισθηματικό ενδιαφέρον για θύματα τους (Coloroso, 2009).

Περαιτέρω οι θύτες παρουσιάζουν εκφοβιστικές συμπεριφορές, ενώ έχουν στο χαρακτήρα τους στοιχεία ανεπάρκειας στην ηθικής τους ανάπτυξης, στον τρόπο δηλαδή που ίδιοι αντιλαμβάνονται την έννοια του δικαίου και των συμπεριφορών που το ορίζουν. Επίσης τους χαρακτηρίζει η έλλειψη των συναισθημάτων της ντροπής και της αίσθησης της προσωπικής ευθύνης (Lee, 2006). Ένα χαρακτηριστικό που

επισημαίνει την ιδιομορφία τους αυτή είναι ότι εάν ερωτηθούν για την απρεπή συμπεριφορά τους ενάντια σε έναν άλλο μαθητή, αυτά σε καμία περίπτωση δεν αναλαμβάνουν την ευθύνη αλλά αντίθετα υπερασπίζονται τις πράξεις τους, αρνούμενοι την ευθύνη τους κατηγορώντας τα θύματα τους για πρόκληση του συμβάντος (Χατζή, κ.α., 2000).

Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι παρά το γεγονός ότι η επιθετικότητα είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των εκφοβιστών, υπάρχουν και απλά επιθετικά παιδιά, τα οποία διαφοροποιούνται από τον επιθετικό δράστη. Ένα απλά επιθετικό παιδί δεν κατευθύνει τη δράση του εναντίον συγκεκριμένων μαθητών, ούτε προσχεδιάζει τις κινήσεις τους. Αντίθετα ο επιθετικός δράστης σχολικού εκφοβισμού βιώνει την ανάγκη, του να θυματοποιεί συγκεκριμένα πρόσωπα, τα οποία διαθέτουν τα χαρακτηριστικά που τα κατατάσσουν στα θύματα, ώστε ο ίδιος ο δράστης να νιώσει την ικανοποίηση που επιζητά (Σταύρος και Κυριακίδης, 2007).

Πέραν των όσων αναφέρθηκαν πιο πάνω τα χαρακτηριστικά των bullies συμπληρώνονται από την κακή σχέση που έχουν καταρχάς με τους εαυτούς τους, ακολούθως με τους συμμαθητές τους και τελικώς με τους εκπαιδευτικούς τους. Δυστυχώς είναι παιδιά ανυπάκουά, προκλητικά με τους γύρω τους, που εναντιώνονται στους ενήλικες, ενώ έχουν αναπτύξει επιθετική συμπεριφορά προς όλο το κοινωνικό τους περίγυρο και κυρίως στους γονείς και εκπαιδευτικούς τους. Τα παιδιά αυτά πολλές φορές προέρχονται από οικογένειες δυσλειτουργικές όπου στους κόλπους της είναι τα ίδια θύματα, βιώνοντας την απομόνωση και την παραμέληση. Σε άλλες περιπτώσεις είναι παιδιά αυταρχικών οικογενειών με υψηλές απαιτήσεις από τους γονείς, ενώ υποβάλλονται σε ασφυκτικούς και λαμβάνουν χαμηλά επίπεδα στοργής (Lee,2006).

Τελειώνοντας θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι θύτες παρουσιάζουν γενικώς αντικοινωνική συμπεριφορά όπου εξελίσσεται σε παραβατικότητα των σχολικών κανονισμών και μεγαλώνοντας ηλικιακά μετατρέπεται σε νεανική παραβατική συμπεριφορά, ενώ ακολουθώντας το δρόμο που έχουν μάθει αντιμετωπίζουν προβλήματα με το νόμο και με την ευρύτερη κοινωνική τους ένταξης (Κυριακίδης,2009).

5.3 Τα χαρακτηριστικά των παρατηρητών

Το ρόλο του παρατηρητή μπορεί να τον κατέχει οποιοσδήποτε μαθητής που δεν είναι θύτης ή θύμα, αλλά γνωρίζει περιστατικά bullying λαμβάνουν χώρα στο σχολείο του (Lee, 2006). Οι παρατηρητές παρά το γεγονός ότι στις πλείστες των περιπτώσεων καταδικάζουν τα γεγονότα αυτά, εντούτοις σπάνια τα καταδίδουν ή ενεργούν θετικά για την αποτροπή τους. Οι ίδιοι οι παρατηρητές συχνά βιώνουν αισθήματα φόβου, μήπως συμβεί και στα ίδια αυτό, μήπως είναι τα επόμενα θύματα ή μήπως με το να αντιδράσουν χειροτερέψουν την κατάσταση προς το θύμα ή προς τα ίδια (Τσίτουρας, 2008).

Τα παιδιά παρατηρητές ή αλλιώς bystanders, όπως ονομάζονται, διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού. Η σημασία της παρουσίας ενός αυτόπτη μάρτυρα έγκειται στο γεγονός ότι μπορεί να επηρεάσει το θύτη ή το θύμα και να επιφέρει την απαιτούμενη αλλαγή. Διαδραματίζει έναν κριτικό ρόλο και οι απόψεις του μπορούν να αποδειχτούν πολύτιμες για το σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων παρέμβασης (Lee, 2006).

Ο ρόλος του bystander διαφέρει από παιδί σε παιδί. Υπάρχουν μαθητές που γνωρίζουν τους δράστες και τα θύματα αλλά επιλέγουν να μην επέμβουν, άλλοι μαθητές επιδιώκουν να αποδείξουν τη δική τους δύναμη συμβάλλοντας στην τιμωρία των δραστών. Άλλοι πάλι μαθητές λειτουργούν ως διασώστες, εκδηλώνοντας υπερπροστατευτική συμπεριφορά προς τα θύματα, ενώ άλλοι δεν αντιλαμβάνονται τη σοβαρότητα και τις επιπτώσεις αυτών των παραστατικών και μένουν αδρανής (Lee, 2006).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση, σύμφωνα με την οποία, όσο περισσότεροι παρατηρητές είναι παρόντες στις εκφοβιστικές πράξεις τόσο μεγαλύτερη είναι η διάρκεια αυτών. Ωστόσο, όταν οι μαθητές που παρακολουθούν το περιστατικό αντιδράσουν και εκφράσουν την αποδοκιμασία τους για το εκφοβιστικό συμβάν, οι πιθανότητες αυτό να σταματήσει ξεπερνούν το 50% (Rigby, 2008).

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι η δραστηριοποίηση ενός και μόνο θεατή είναι δυνατόν να επηρεάσει την έκβαση του συμβάντος για όλα τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, είτε θετικά είτε αρνητικά, ανάλογα με την στάση που θα κρατήσει και τη θέση που θα λάβει το ίδιο απέναντι στο περιστατικό και στον τρόπο που το ίδιο έχει αντιληφθεί τα γεγονότα (Europe's ABC, 2012).

Κεφάλαιο 6

Πολιτικές σε Κύπρο και Ευρώπη

Η αύξηση των περιστατικών βίας στην παιδική και εφηβική ηλικία είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο που απασχολεί έντονα τη διεθνή κοινότητα. Η Ευρώπη δεν θα μπορούσε να παραμείνει αμέτοχη στο πρόβλημα αυτό. Ανά τον κόσμο καταγράφονται διαφορετικές μορφές και έκτασης του κοινωνικού φαινομένου αλλά και διαφορετικές πρακτικές αντιμετώπισης. Ακολουθώς παρουσιάζονται οι όψεις και πρακτικές που αφορούν το φαινόμενο σε τέσσερις χώρες της Ευρώπης. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στην Κύπρο και στην Ελλάδα οι οποίες βασίζονται στο ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα και διδακτικό υλικό. Ακολουθώς στην Ολλανδία, η οποία ήταν η πρώτη Ευρωπαϊκή χώρα που έγειρε το θέμα του σχολικού εκφοβισμού σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και τέλος την πρωτοπόρα επί του θέματος Φιλανδία, η οποία παρουσιάζει παγκόσμιο ενδιαφέρον ως προς τον τρόπο δράση της.

6.1 Κύπρος

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι πλέον αντικείμενο προσοχής, συζήτησης και μελέτης και στην Κύπρο, καθώς θεωρείται κοινωνικό πρόβλημα και αντιμετωπίζεται ως τέτοιο. Η αρμόδια αρχή για τη συλλογή, καταγραφή και ανάλυση των στοιχείων που αφορούν την έκταση και τις μορφές βίας στα σχολεία της Κύπρου είναι το ονομαζόμενο Παρατηρητήριο για τη Βία στα σχολεία του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού (Παρατηρητήριο για τη Βία στα σχολεία, n.d.).

Φαινομενολογικά η θυματοποίηση που παρουσιάζεται στην Κύπρο δεν διαφέρει ουσιαστικά από τα φαινόμενα που παρατηρούνται στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, επισημαίνονται κατά βάση οι ίδιες τάσεις και γενεσιουργοί παράγοντες, ωστόσο η συχνότητα εμφάνισης των περιστατικών καθώς και η έντασή τους είναι σαφώς μικρότερη (Γλαρέντζου κ.α., 2009).

Η βία στο σχολείο και η νεανική παραβατικότητα απασχολούν την Κυπριακή κοινωνία από την δεκαετία του 1980. Τις τελευταίες όμως δύο δεκαετίες παρατηρείται μια όξυνση της ανησυχίας όπου σε κάποιες περιπτώσεις φτάνει στα όρια του ηθικού πανικού (Παπαδόπουλος, Καραγιάννη, Βλάμη και Ιερείδης, 2012). Οι κοινωνικοί φορείς αλλά κυρίως οι εκπαιδευτικοί εκφράζουν δημόσια την ανησυχία τους για το φαινόμενο λόγω κυρίως της έλλειψης μέτρων πρόληψης και την αντιμετώπιση όταν αυτό εμφανίζεται στις σχολικές κοινότητες (Παρατηρητήριο για τη Βία στα σχολεία, n.d.).

Σημαντικό ρόλο στη δημιουργία του κλίματος αντιπαραβατικού πανικού διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης στην απεικόνιση περιστατικών βίας στα σχολεία και της σχολικής απειθαρχίας, όπου σε συνδυασμό με την απουσία ερευνητικών δεδομένων στην Κυπριακή κοινότητα, μεταδίδονται λανθασμένα και ελλιπή στοιχεία τα οποία δημιουργούν λανθασμένες ή υπερβολικές εντυπώσεις στο κοινό (Δημητρίου, 2010).

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα δημόσια σχολεία της Κύπρου, η θυματοποίηση είναι αρκετά περιορισμένη και περιλαμβάνει κυρίως λεκτικό εκφοβισμό, μικροβιαιότητες, εκφοβιστική συμπεριφορά και σεξουαλική παρενόχληση. Ενώ στη μέση εκπαίδευση παρουσιάζεται σε ποσοστό που δεν ξεπερνά το 10% η αναδυόμενη μορφή σχολικού εκφοβισμού, η κυβερνοβία και ο κυβερνοεκφοβισμός (Πολυκάρπου, 2017).

Το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού μέσα από δράσεις του στοχεύει στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση αναφορικά με το φαινόμενο. Στα πλαίσια Ευρωπαϊκών προγραμμάτων εξέδωσε εγχειρίδια προς εκπαιδευτικούς και γονείς με τα οποία ενημερώνει για τις μορφές εκφοβισμού, ενώ παράλληλα στοχεύει στην εκπαίδευση και καθοδήγησή τους ώστε να μπορούν να αναγνωρίσουν και να αντιμετωπίσουν τέτοιου είδους προβλήματα. Επιπρόσθετα έχει δημιουργήσει ανάλογο υλικό για τους μαθητές με το οποίο τους παρακινεί να αναφέρουν και να ζητούν βοήθεια σε περίπτωση που είναι θύματα εκφοβισμού (Παραδεισιώτη & Παπακώστα, 2010).

Παράλληλα το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού χτίζει στη συνεχή εκπαίδευση και ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι σε θέση να προλαμβάνουν και να

διαχειρίζονται περιστατικά βίας στα σχολεία, ενώ επιβραβεύει βέλτιστες πρακτικές που ακολουθούν μεμονωμένα τα σχολεία (Πολυκάρπου, 2017). Επιπρόσθετα με σκοπό την στήριξη των σχολικών μονάδων το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού λειτουργεί μια ομάδα υπηρεσιών όπως η Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας, η Υπηρεσία Συμβουλευτικής και Επαγγελματικής Αγωγής και η Ομάδα Άμεσης Επέμβασης, όπου εφαρμόζουν προληπτικά και παρεμβατικά προγράμματα που στοχεύουν στην ενδυνάμωση των μαθητών, με την καλλιέργεια στάσεων και κοινωνικών δεξιοτήτων (Πολυκάρπου, 2017).

Παρ' όλες όμως τις δράσεις που λαμβάνονται σε κρατικό επίπεδο για πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου, δεν μπορεί να υπάρχει ξεκάθαρη εικόνα τόσο για τις αυξομειώσεις του φαινομένου στην Κύπρο όσο και για τα αποτελέσματα των μέτρων που λαμβάνονται λόγω έλλειψης ερευνητικών δεδομένων, κάτι που θα πρέπει να απασχολήσει ουσιαστικά το αρμόδιο υπουργείο.

6.2 Ελλάδα

Στην Ελλάδα η κοινωνική αναγνώριση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού ωρίμασε απότομα τις δυο τελευταίες δεκαετίες λόγω των πολύ ακραίων περιστατικών σχολικού εκφοβισμού που καταγράφηκαν στην χώρα. Οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί έχουν αναδείξει ότι δεν υπάρχει ξεκάθαρη αντίληψη από τους μαθητές και γονείς για το τι περιλαμβάνει ο όρος σχολικός εκφοβισμός και τείνουν να συνδέουν το φαινόμενο είτε με το ευρύτερο ζήτημα της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, όπως εγκληματικές ενέργειες και ναρκωτικά, είτε συμπεριλαμβάνοντας σε αυτό μεμονωμένα περιστατικά αρνητικής συμπεριφοράς (Left.gr, 2016).

Η σχολική βία κλιμακώνεται ανησυχητικά στην Ελλάδα σε συχνότητα και ένταση. Ευρωπαϊκή έρευνα κατέγραψε ότι ένας στους τρεις μαθητές έχει υπάρξει συστηματικά θύμα σχολικού εκφοβισμού, ενώ ένας στους δύο μαθητές είχε γίνει μάρτυρας περιστατικών εκφοβισμού, ποσοστά που κρίνονται ως πολύ αυξημένα (Ανδρέου, 2014).

Γενικότερα οι έρευνες στην Ελλάδα έχουν καταδείξει ότι τα φαινόμενα εκδηλώνονται με διαφορετικό τρόπο στις επί μέρους βαθμίδες της εκπαίδευσης, ενώ η σοβαρότητα των

περιστατικών κλιμακώνονται με την ηλικία (Left.gr, 2016). Διαφορετικότητα επίσης παρατηρείται στο είδος αλλά και στην συχνότητα εμφάνισης ανάλογα με τις περιοχές στις οποίες εμφανίζεται. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην Θεσσαλονίκη υπάρχει ένα ποσοστό 15-20% περιστατικών σχολικού εκφοβισμού υψηλότερο από την Αθήνα (Αρτινοπούλου, 2001).

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί στην περίπτωση της Ελλάδας είναι η αυξημένη εμφάνιση περιστατικών με εμπλεκόμενα παιδιά αλλοδαπών και μεταναστών. Η μαζική προσέλευση μεταναστών άλλαξε την σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού, με σημαντική συμμετοχή μαθητών αλλοδαπών σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης δημιουργώντας αυξημένα προβλήματα τόσο στις μαθησιακές διαδικασίες όσο και στις κοινωνικές σχέσεις (Παπαχρήστου και Μαυροκεφαλίδου, 2013). Η μαζική είσοδος των μαθητών των μειονοτήτων στα σχολεία προκάλεσε ένταση και ισχυρή σύγκρουση στην πλειοψηφία των μαθητών της μειονότητας, που απορρέει από την προκατάληψη και την ξενοφοβία (Αρτινοπούλου, 2016). Τα μαθησιακά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αλλοδαποί μαθητές λόγω της γλώσσας, σε συνδυασμό με την άγνοια χειρισμού τους από τους εκπαιδευτικούς των σχολείων τα αφήνει αβοήθητα και περιθωριοποιημένα, καθιστώντας τα ευάλωτα στο να βιώσουν θυματοποίηση ή να αναπτύξουν συμπεριφορές θύτη (Παπαχρήστου και Μαυροκεφαλίδου, 2013).

Το Ελληνικό κράτος συνειδητοποιώντας τη σοβαρότητα του προβλήματος, εξαπλώνει τις δράσεις του προς πολλές κατευθύνσεις για την πρόληψη και καταπολέμηση του φαινομένου. Η Ελλάδα είναι μια από τις έξι ευρωπαϊκές χώρες που έλαβαν μέρος στην Ευρωπαϊκή καμπάνια κατά του σχολικού εκφοβισμού, Europe's Antibullying Campaign Project, η οποία πραγματοποιήθηκε το σχολικό έτος 2010-2011 (ABC, 2012).

Επιπρόσθετα έχει ιδρύσει αριθμό κρατικών φορέων όπως το Παρατηρητήριο για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας, την Εταιρεία ψυχοκοινωνικής υγείας του παιδιού, το Δίκτυο κατά της βίας στο σχολείο καθώς και η Κινητή μονάδα παρέμβασης. Όλα έχουν ως στόχο μέσα από τα προγράμματα τους και τις εκστρατείες την προσφορά γνώσεων, εκπαίδευση, πρόληψη, αντιμετώπιση αλλά και υποστήριξη σε εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές (Ανδρέου, 2014).

6.3 Ολλανδία

Η περίπτωση της Ολλανδίας στη διερεύνηση, την αντιμετώπιση και την πρόληψη της σχολικής βίας είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Ο πλούτος των θεωρητικών προσεγγίσεων και των ερευνών για το θέμα οριοθετούν ένα σώμα γνώσεων και δεδομένων, εξαιρετικά χρήσιμο για χάραξη των πολιτικών αντιμετώπισης σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι ήταν η πρώτη χώρα που ανακίνησε το θέμα σχετικά με τη φυσική ιστορία του φαινομένου, σε ευρωπαϊκό επίπεδο κατά την προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1997, ανοίγοντας κανάλια έρευνας και επικοινωνίας μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών.

Σημαντικό στοιχείο για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου είναι ότι στις έρευνες που πραγματοποιούνται συστηματικά από το 1992, εκτός από τα θύματα καταγράφονται και αναλυτικά στοιχεία που αφορούν τους θύτες των περιστατικών. Πέραν λοιπόν των μορφών και εντάσεων του σχολικού εκφοβισμού, καταγράφονται παράλληλα και εξί κλίμακες που αφορούν τον τρόπο που αντιλαμβάνεται κανείς την κοινωνική συμπεριφορά των μαθητών. Οι κλίμακες αφορούν: 1) το θύμα άμεσου εκφοβισμού, που περιλαμβάνει τη φυσική βία, το σωματικό εκφοβισμό, το λεκτικό εκφοβισμό και τους τραυματισμούς. Ενώ στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται και τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης. 2) τα θύματα έμμεσου εκφοβισμού, περιλαμβάνοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό και το συναισθηματικό εκφοβισμό, καθώς και κυβερνο εκφοβισμό. 3) το να διαπράττει κανείς ενεργά εκφοβισμό εναντίον συνομήλικων, όπου αφορά τους δράστες του εκφοβισμού, καταγράφοντας συχνότητα ένταση και μορφές, 4) το να υιοθετεί κανείς αρνητική στάση απέναντι στον εκφοβισμό, όπου αφορά την δυσαρέσκεια απέναντι στον εκφοβισμό άλλων μαθητών και στην προσπάθεια για βοήθειά τους. 5) την παρενόχληση των δασκάλων εντός της σχολικής τάξης και τέλος 6) την απόπειρα για τερματισμό του εκφοβισμού όπου περιλαμβάνονται ενέργειες για λήψη μέτρων από δασκάλους ή παιδιά.

Το κρατικό σύστημα της χώρας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον εκπαιδευτικό ρόλο των σχολικών συμβούλων, των εκπαιδευτικών και των γονέων, με την εφαρμογή των αξιών και των κανόνων που πρέπει να μεταδίδονται στα παιδιά. Έχει αναπτυχθεί το Σχέδιο

για την πρόληψη της Σχολικής βίας, το οποίο περιλαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου στα σχολεία, όπως τον διορισμό έμπιστου συμβούλου, την καθιέρωση επιτροπής καταγγελιών, τη διαδικασία της καταγγελίας και το χειρισμό της, καθώς και την παροχή πληροφοριών στο ευρύτερο κοινό. Επίσης εφαρμόζεται ένα πακέτο «αυτοβοήθειας» για τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης για εντοπισμό και άμεση ανταπόκριση τέτοιων κρουσμάτων.

Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη δημοσιοποίηση και ανάδειξη του προβλήματος μέσα από μακροχρόνιες εκστρατείες ενημέρωσης του κοινού, του μαθητικού πληθυσμού, των εκπαιδευτικών και των γονέων, ενώ οι πολιτικές πρόληψης εντάσσονται στο γενικό πλαίσιο εθνικής πολιτικής. Παρόλα αυτά παρουσιάζεται έντονο πρόβλημα στην αξιολόγηση των σχεδίων δράσης τους καθώς δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία που θα μπορούσαν με σαφήνεια να εκτιμήσουν την εφαρμογή των πολιτικών αυτών, αν και από την ερευνητικής μεριάς καταγράφονται θετικά στοιχεία ως προς το αίσθημα ασφάλειας των εκπαιδευτικών και των μαθητών εντός των σχολείων.

6.4 Φινλανδία

Η Φινλανδία ήταν η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που αντιλήφθηκε την αναγκαιότητα για εξέλιξη του εκπαιδευτικού της συστήματος και λήψη προληπτικών μέτρων για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Από το 1999 ξεκίνησε τις αλλαγές ψηφίζοντας νομοθεσία που αφορούσε την ασφάλεια στα σχολεία (Αρτινοπούλου, 2001). Έκτοτε το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας άλλαξε ριζικά και σήμερα το 90% των σχολείων στη Φινλανδία εφαρμόζει το εθνικό πρόγραμμα KiVa, που διαμορφώθηκε και εφαρμόζεται από το πανεπιστημίου Turku για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας (Παπαλεξοπούλου και Χυτήρη, 2016). Η επιτυχία του προγράμματος αυτού διαπιστώνεται καταρχάς μέσω των ερευνών που αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητά του καθώς επίσης από το γεγονός ότι όλο ένα και περισσότερα κράτη του κόσμου εφαρμόζουν το ίδιο πρόγραμμα στα σχολεία της χώρας τους. Το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου σε συνεργασία με την Πρεσβεία της Φινλανδίας στη Κύπρο το Φεβρουάριου του 2017 διοργάνωσε ενημερωτική ημερίδα με την συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων κυβερνητικών και μη φορέων για επεξήγηση

και ενημέρωση του προγράμματος αυτού, με σκοπό την μελλοντική υλοποίηση στα σχολεία της Κύπρου (Study Cyprus.eu, 2017).

Το εν λόγω πρόγραμμα πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί ένα καινοτόμο πρόγραμμα βασισμένο σε συγκεκριμένους στόχους που αφορούν, την ενημέρωση και το ρόλο που διαδραματίζει η ομαδικότητα στην καταπολέμηση του bullying, την αύξηση της ενσυναίσθησης για το θύμα, την προώθηση στρατηγικών που βοηθούν το θύμα αλλά και ενίσχυση των παιδιών για την εφαρμογή των στρατηγικών. Επίσης στοχεύουν στην βελτίωση των ικανοτήτων των θυμάτων για αντιμετώπιση των περιστατικών (Παπαλεξοπούλου και Χυτήρη, 2016).

Το πρόγραμμα εφαρμόζεται από το δημοτικό και κινείται σε δύο πυλώνες, ο πρώτος αφορά την πρόληψη, απευθύνεται σε όλους τους μαθητές και εντάσσεται στις διδακτικές ώρες. Ο δεύτερος αφορά την αντιμετώπιση και αποσκοπεί στο τέλος του φαινομένου μέσα από ομαδικές συζητήσεις εκπαιδευτικών, θυτών, θυμάτων και παρατηρητών (Παπαλεξοπούλου και Χυτήρη, 2016).

Το όλο πρόγραμμα είναι ενταγμένο στις σχολικές διαδικασίες και η εκπαίδευση των μαθητών λειτουργεί παράλληλα. Μέσα από μια πληθώρα βοηθημάτων, όπως παιχνίδια, ταινίες, έντυπα υλικά, ομαδικές συζητήσεις, δραστηριότητες κ.α. οι μαθητές μαθαίνουν από την πρώτη τάξη του σχολείου να αντιδρούν και να αντιμετωπίζουν τέτοια περιστατικά. Σημαντικό προς αναφορά είναι ο τρόπος αντιμετώπισης και των θυτών όπου η στήριξη είναι δεδομένη και συνεχής, μέσω ατομικών και ομαδικών συναντήσεων, ενώ ως πολύ σοβαρή τιμωρία θεωρείται η συμμετοχή του θύτη σε ομάδες συζητήσεων με εκπαιδευτικούς και θύματα (Παπαλεξοπούλου και Χυτήρη, 2016).

Το αναφερόμενο πρόγραμμα εφαρμόζεται με επιτυχία εκτός από την Φινλανδία στο Βέλγιο, την Ουαλία, την Ουγγαρία, Αγγλία, Ισπανία, Εσθονία και σε άλλες χώρες, ενώ όπου έχει εφαρμοστεί έχει παρατηρηθεί μείωση των περιπτώσεων θυματοποίησης (Παπαλεξοπούλου και Χυτήρη, 2016).

Κεφάλαιο 7

Συμπεράσματα και Μέτρα Πρόληψης

Η σχολική βία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της σχολικής κοινωνίας, ενώ η σχολική επιθετικότητα πολλές φορές ταυτίζεται και δικαιολογείται ως μέσο της φυσικής διαδικασίας κατά την διάρκεια ανάπτυξης του παιδιού και αναφέρεται ως ένα είδος προετοιμασίας για την ζωή, ιδιαίτερα για τα αγόρια (Γκουντσίδου, 2007).

Η βία με τη μορφή που την πραγματεύεται η εργασία αυτή αποτελεί ταυτόχρονα έναν κοινωνικό φαινόμενο, διότι σχετίζεται με καταστάσεις μέσα στην οικογένεια και κοινωνία και παράλληλα συνδέεται με εκδηλώσεις βίας εντός της σχολικής κοινότητας.

Με την μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας εξάγονται κάποια ασφαλή συμπεράσματα που αφορούν τόσο τους γενεσιουργούς παράγοντες του φαινομένου όσο και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου.

7.1. Συμπεράσματα

Η σχολική βία, ένα φαινόμενο τόσο παλιό όσο και η σχολική εκπαίδευση είναι παρούσα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και κλιμακώνεται με την αύξηση της ηλικίας των μαθητών. Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα βασικό παράγοντα έκπτωσης της ποιότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Μπεσίρης, 2015).

Κάνοντας μια σύντομη ανακεφαλαίωση στην παρούσα εργασία, διαφαίνεται ότι στον όρο σχολικό εκφοβισμό περιλαμβάνονται διαφορετικές μορφές βίας, οι οποίες εκφράζονται με ποικίλους τρόπους όπως σπρωξίματα, χτυπήματα, φωνές, κοροϊδία,

πειράγματα, αστεϊσμούς, άρνηση διαπροσωπικών σχέσεων, αποκλεισμό ή μη αποδοχή, αρνητικά σχόλια, ψυχολογική βία και ειρωνεία (Τσιώτρα και Κυρίτση, 2009).

Είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται στα αρχικά στάδια εντός του σχολικού χώρου αλλά σε πολλές περιπτώσεις, κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μεταφέρεται έκτος χώρων και ωρών του σχολείου. Ο σχολικός εκφοβισμός εκδηλώνεται είτε από ένα μεμονωμένο άτομο προς ένα άλλο άτομο ή σύνολο ατόμων, είτε ένα σύνολο άτομο προς ένα μεμονωμένο άτομο ή ένα σύνολο ατόμων (Τσιώτρα και Κυρίτση, 2009).

Από τη μελέτη των χαρακτηριστικών τόσο των θυμάτων αλλά και των θυτών, διαπιστώθηκε ότι οι ατομικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εμφάνιση τέτοιων περιστατικών ποικίλουν. Ενδεικτικά αναφέρονται η χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα των θυτών και η ανάγκη τους για αποδοχή, αναγνώριση και επιβεβαίωση από τον περίγυρό τους, η αναζήτηση ισχύος και δύναμης αλλά και η δυσκολία επεξεργασίας και ελέγχου των συναισθημάτων τους και ειδικότερα της διαχείρισης της ματαίωσης (Μπεσίρης, 2015). Από την άλλη πλευρά κυρίως η αδυναμία και ανικανότητα των θυμάτων για αυτοπροστασία και υπεράσπιση του εαυτού τους, σε συνδυασμό με τη δική τους χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα τα τοποθετεί στην δυσχερή θέση του εκφοβιζόμενου. Τα θύματα επίσης σε πολλές περιπτώσεις παρουσιάζουν προβλήματα ένταξης στο σχολικό περιβάλλον και ανάπτυξης δεσμών φιλίας οδηγώντας τα στη θυματοποίησή τους (Τσιώτρα και Κυρίτση, 2009).

Παράλληλα τα Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν τα περιστατικά bullying στον υπερθετικό τους βαθμό σοκάροντας την κοινή γνώμη και δημιουργώντας εσφαλμένες εντυπώσεις για το βαθμό βιαιότητάς τους, καθώς και για την αυξητική τάση του φαινομένου, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τα καταγεγραμμένα παγκόσμια ποσοστά. Όσον αφορά την κυπριακή κοινωνία δεν υπάρχει μέτρο σύγκρισης σχετικά με την τάση του φαινομένου καθώς έχει πραγματοποιηθεί μια μόνο έρευνα, σχετικά με το φαινόμενο, μπορεί όμως να καταγραφεί το μικρό γενικά ποσοστό σχολικού εκφοβισμού που παρουσιάστηκε με βάση τα αποτελέσματα αυτής (Τσιώτρα και Κυρίτση, 2009).

Ως γενικότερα συμπεράσματα αξίζει να αναφερθούν, καταρχάς η διαφορετικότητα σχετικά με τους τρόπους εκδήλωσης, ανάλογα με την ηλικία αλλά και το φύλο του μαθητή. Ακολούθως, η συσχέτιση που υπάρχει στους εμπλεκόμενους μαθητές με

μελλοντικά προβλήματα. Δηλαδή, όσο πιο συχνά εμπλέκεται ένας μαθητής είτε ως εκφοβιστής, είτε ως εκφοβιζόμενος σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού, αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες ανάπτυξης συναισθηματικών, ψυχολογικών, σωματικών αλλά και ακαδημαϊκών προβλημάτων, τόσο κατά την παιδική / εφηβική ηλικία όσο και κατά την ενήλικη ζωή του (Μπεσίρης, 2015). Επιπρόσθετα με βάση τις καταγεγραμμένες έρευνες, στα επεισόδια εμπλέκονται, κυρίως, μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση και μαθητές με οικογενειακά προβλήματα, όπως προβλήματα ενδοοικογενειακής βίας, αδιαφορίας από πλευράς γονιών ή υπερπροστατευτικούς, αυστηρούς γονείς. Επίσης, παιδιά από οικογένειες με οικονομικά προβλήματα ή οικογένειες μεταναστών είναι πιο ευάλωτα στη θυματοποίηση. Τέλος η εφηβεία και οι ατομικές και προσωπικές αλλαγές στο χαρακτήρα του εκάστοτε μαθητή σε συνάρτηση με τα ατομικά του χαρακτηριστικά διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο (Τσιώτρα και Κυρίτση, 2009).

Η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων για το ζήτημα αυτό δείχνει ότι ο σχολικός εκφοβισμός μπορεί να προκαλέσει αρνητικό αντίκτυπο στο κοινωνικό περιβάλλον ενός σχολείου δημιουργώντας κλίμα φόβου μεταξύ των μαθητών. Ακόμα μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην σχολική διαδικασία της εκπαίδευσης, ενώ μπορεί να οδηγήσει τους μαθητές του σχολείου σε αντικοινωνικές συμπεριφορές (Μπεσίρης, 2015). Θύματα και θύτες έρχονται αντιμέτωποι με τα ίδια προβλήματα όπως μοναξιά, μαθησιακές δυσκολίες, δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις, γενικές αποτυχίες στο σχολείο, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις που υιοθετούν προβληματικές συμπεριφορές όπως κάπνισμα και αλκοόλ. Το bullying είναι συνδεδεμένο και με άλλες μορφές αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς όπως κοπάνες από το σχολείο, βανδαλισμούς του σχολικού χώρου, αποβολές ή ακόμα και διακοπή της φοίτησης, χρήση ναρκωτικών ή άλλων ψυχοτρόπων ουσιών (Τσιώτρα και Κυρίτση, 2009).

Επιπρόσθετα έχει διαπιστωθεί ότι ο σχολικός εκφοβισμός προβάλλεται ως η αρχή ενός δείγματος γενικής αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς καθότι, οι εκφοβιστές τείνουν να διατηρούν την αρνητική τους συμπεριφορά και κατά την ενήλικη τους ζωή. Χαρακτηρίζεται λοιπόν ως το πρώτο βήμα εκδήλωσης μιας γενικής παραβατικής συμπεριφοράς (Μπεσίρης, 2015). Από την άλλη πλευρά τα θύματα νιώθουν έντονη φοβία για το σχολείο και θεωρούν ότι είναι ανασφαλές και δυσάρεστο περιβάλλον για αυτά. Αναπτύσσουν ψυχοσωματικά προβλήματα και απουσιάζουν

συχνά από τα μαθήματά τους. Αισθήματα όπως μοναξιά και αμφιβολία φωλιάζουν και τους ακολουθώντας στην ενήλικη ζωή τους (Μπεσίρης, 2015).

Ως μια γενική αδυναμία, διαπιστώνεται η έλλειψη ενημέρωσης, περιορισμένη ευαισθητοποίηση και σχετική άγνοια για τους τρόπους αντιμετώπισης τέτοιων περιστατικών. Οι γονείς μιλούν ελάχιστα για τέτοια θέματα με τα παιδιά τους και σπανιότερα σε προληπτική βάση, οι μαθητές από την άλλη πλευρά που βιώνουν τη θυματοποίηση αντιδρούν με απόσυρση και αποφεύγουν να καταφύγουν σε βοήθεια είτε στους γονείς τους είτε στους εκπαιδευτικούς τους. Από την πλευρά των εκπαιδευτικών παρατηρείται παραγκωνισμός του προβλήματος αφενός λόγω έλλειψης γνώσεων και καθοδήγησης από τους αρμοδίους και αφετέρου λόγω της δομής του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος που τους περιορίζει σχετικά με το τρόπο διάθεσης των διδακτικών ωρών (Τσιαντής, n.d).

Καταλήγοντας η οικονομική κρίση σε συνάρτηση με την αλλαγή στον τρόπο ζωής των παιδιών, δηλαδή η αυξημένη πίεση για ακαδημαϊκή επιτυχία και ο ελάχιστος ελεύθερος χρόνος για άθληση και παιχνίδι, η αυξημένη χρήση των βιντεοπαιχνιδιών και διαδικτύου, καθώς και η έλλειψη ασφαλούς χώρους για άθληση και συναντήσεις με συνομήλικους, συμβάλουν στην εμφάνιση άγχους και καταπίεσης που εκτονώνονται μέσω των διαπλοκών και βίαιων συμπεριφορών στα σχολεία (Μπεσίρης, 2015).

Αξιοσημείωτο το ερώτημα στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας της Κύπρου (2009), «Σε ποιους μιλούν τα παιδιά». Είναι ένα κρίσιμο ερώτημα που σχετίζεται αφενός με το σχολικό κλίμα αλλά και στο σχεσιακό κλίμα της οικογένειας (Παπαδόπουλος κ.α., 2012). Σύμφωνα με τα ευρήματα το μεγαλύτερο ποσοστό των θυμάτων, πέραν του 50% δεν μίλησαν ποτέ σε κανέναν για τις βίαιες και εκφοβιστικές συμπεριφορές που υπέστησαν. Μια πολύ μικρή μερίδα μίλησε στους γονείς του ή συζήτησε το πρόβλημα του με τα αδέρφια του ενώ ποσοστό 14% ένιωθε άνετα να το εκμυστηρευτεί σε φίλους του. Το άμεσο συμπέρασμα που εξάγεται είναι άγνοια που υπάρχει από τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Ένας στους δύο μαθητές που βιώνει την θυματοποίηση δεν το λέει και προσπαθεί μόνος του να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του (Παπαδόπουλος κ.α., 2012).

7.2. Προτεινόμενα Μέτρα Πρόληψης

Το σχολείο και κατ' επέκταση η κοινωνία είναι υποχρεωμένοι να προστατεύουν και να προάγουν την προστασία της αξιοπρέπειας και της ατομικότητας του μαθητή, καθώς και την ψυχοκινητική του ανάπτυξη, ενώ παράλληλα να του παρέχουν την απρόσκοπτη δυνατότητα για μάθηση με ίσους όρους και ίσες ευκαιρίες, αναλόγως των αναγκών και δυνατοτήτων του κάθε μαθητή (Μπεσίρης,2015). Εξάλλου «δεν υπάρχει τίποτα πιο άνισο από την ίση μεταχείριση των άνισων» (Γνωμικό Λογικόν, u.d.).

Το σχολείο πρέπει να είναι ένας χώρος που οι μαθητές αφενός αισθάνονται ασφάλεια, και αφετέρου προάγονται η μάθηση, η ελευθερία της έκφρασης, η δικαιοσύνη, ο σεβασμός και η ισότητα. Για να επιτευχθούν τέτοιοι στόχοι θα πρέπει να ληφθούν ισχυρά προληπτικά μέτρα αλλά και μέτρα αντιμετώπισης και ενίσχυσης από τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, την κοινωνία και όλους τους αρμοδίους φορείς, εντός και εκτός σχολείων (Τσιώτρα και Κυρίτση,2009).

Ένας από τους βασικότερους παράγοντες εμφάνισης του σχολικού εκφοβισμού είναι η οικογένεια, αυτή λοιπόν είναι και η πιο καλή πρόληψη αλλά και η πιο δραστική λύση. Η οικογενειακή θαλπωρή μπορεί να γιατρέψει όλα τα βάσανα του παιδιού είτε είναι θύμα είτε είναι θύτης. Οι γονείς είναι αυτοί που μπορούν να ενδυναμώσουν και να θωρακίσουν το παιδί τους ώστε να αναπτύξει τα κατάλληλα συναισθήματα που θα το βοηθήσουν να ανταπεξέλθει ή να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις και τις αποτυχίες που μπορεί να βιώσει εντός του σχολείου (Lee, 2006). Η ψυχική ασφάλεια και η επικοινωνία είναι ότι χρειάζονται τα παιδιά, πολύ περισσότερο από τα υλικά αγαθά που πασχίζουν οι γονείς να τους προσφέρουν. Τα παιδιά έχουν ανάγκη τους γονείς τους περισσότερο από ότι έχουν ανάγκη τα ρούχα, τα παπούτσια και τα παιχνίδια. Εφόσον ένα παιδί λαμβάνει την απεριόριστη σημασία και αγάπη από τους γονείς του δεν αναζητά την αναγνώριση και την εξουσία από κάποιους ξένους, αλλά ούτε θα ντραπεί ή φοβηθεί να μοιραστεί αυτό που βιώνει, όσο αρνητικό και αν είναι, αντίθετα θα καταφύγει αμέσως σε αυτούς για να του απαλύνουν το πόνο του. Η οικογένεια είναι το άλφα και το ωμέγα στον τρόπο που τα παιδιά αναπτύσσονται, αντιλαμβάνονται και διαχειρίζονται τον κόσμο (Lee, 2006).

Αυτοί που δίνουν καλή εκπαίδευση στα παιδιά, πρέπει να τιμώνται περισσότερο από εκείνους που τα γέννησαν, γιατί οι γονείς τους έδωσαν μόνο τη ζωή, οι παιδαγωγοί όμως την ικανότητα να ζουν καλά (Γνωμικό Λογικόν, u.d.). Το απόφθεγμα του Αριστοτέλη μεταφέρει πλήρως την σημασία των εκπαιδευτικών στην διάπλαση του χαρακτήρα και στην διαμόρφωση της ζωής του μαθητή. Μετά την οικογένεια το ίδιο το σχολείο ως θεσμός έχει την υποχρέωση να διασφαλίζει όσα προάγει. Οι ενέργειες των εκπαιδευτικών και της διοικητικής ομάδας του εκάστοτε σχολείου διαμορφώνουν τα βιώματα των μαθητών του, είτε μέσω της αγνόησης, είτε ενδυναμώνοντας, είτε συνθλίβοντας τέτοια περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Οι σχολικές κοινότητες απαιτείται να λάβουν ολιστικά μέτρα αντιμετώπισης του φαινομένου ανάλογα πάντα, με το είδος και ποσοστό που παρατηρείται σε κάθε σχολείου (Lee, 2006).

Η πολιτική που ακολουθεί ένα σχολείο, είναι και αυτή που καθορίζει το ποσοστό εμφάνισής του, δηλαδή ο τρόπος πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου από το εκπαιδευτικό προσωπικό αυξομειώνεται ανάλογα και τα περιστατικά στο σχολικό χώρο. Ο τρόπος που ένα σχολείο αντιδρά σε τέτοια περιστατικά είναι μια παράμετρος που αφορά τους γονείς και θα πρέπει να γνωρίζουν πριν επιλέξουν το σχολείο που θα φοιτήσει το παιδί τους, κάτι που θα τους βοηθήσει παράλληλα να αντιληφθούν τις δικές τους υποχρεώσεις και ευθύνες σχετικά με τη δράση και τη σωστή λειτουργία του σχολείου (Lee, 2006).

Η γραμμή πολιτικής που θα ακολουθήσει του κάθε σχολείο καταρχάς πρέπει να είναι κατανοητή και εφαρμόσιμη από όλους τους εμπλεκόμενους, μαθητές, εκπαιδευτικούς και γονείς. Τα σχολεία θα πρέπει να υιοθετήσουν μια πολιτική που να καλύπτει όλα τα στάδια ενός περιστατικού, που είναι 1) η διαχείριση της κρίσης, 2) η παρέμβαση και 3) η πρόληψη (Lee, 2006).

Η πρόληψη αν και είναι δύσκολο αρχικά να αξιολογηθεί ως προς την αποτελεσματικότητά της, εντούτοις είναι πολύ σημαντική καθότι δημιουργεί ένα θετικό κλίμα στο σχολικό χώρο, καταδικάζει τον εκφοβισμό και αναπτύσσει την ενσυναίσθηση. Παράλληλα κατά την διαδικασία προσδιορισμού των μέτρων πρόληψης γίνεται ο καθορισμός των κυρίων σημείων που εκδηλώνεται ο εκφοβισμός, ο καταμερισμός των ρόλων των εμπλεκόμενων, η ανάληψη των ευθυνών, η εμπλοκή των γονέων αλλά και ο καθορισμός των ποινών και των ανταμοιβών των μαθητών. Σε

μακροχρόνιες δράσεις είναι απαραίτητη και η εμπλοκή άλλων φορέων όπως ψυχολόγων, λειτουργών, επιτηρητών, επιθεωρητών κ.α. (Carney & Merrell,2001).

Κατά το στάδιο της διαχείρισης της κρίσης, είναι σημαντικό να γίνει ξεκάθαρο στους μαθητές μέσω των μέτρων που θα ληφθούν ότι ο εκφοβισμός είναι μη αποδεκτός, αλλά επίσης να αξιοποιηθεί ως ευκαιρία για συζήτηση, καθοδήγηση, στόχευση στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης των θυτών, αλλά και εντοπισμό των θυμάτων και συναισθηματική ενδυνάμωση και υποστήριξή τους. Το στάδιο αυτό είναι ιδιαίτερα απαιτητικό καθότι πέραν της τιμωρία που θα επιβληθεί στο θύτη οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να κατέχουν δεξιότητες να μεταδώσουν τα προαναφερόμενα στον θύτη μέσω της συμβουλευτικής συνάντησης χωρίς να νιώθει ότι τον κρίνουν και τον δικάζουν για δεύτερη φορά (Carney Merrell,2001).

Τέλος, κατά το στάδιο της παρέμβασης οι μαθητές πρέπει να εκπαιδεύονται για τις διαπροσωπικές δεξιότητες και την διαφορετικότητα. Εδώ είναι απαραίτητη η ενθάρρυνση του θύματος, ιδιαίτερα σημαντική είναι η υποστήριξη από ένα μεγαλύτερο μαθητή. Παράλληλα η αύξηση της επιτήρησης των σημείων που παρατηρούνται συχνότερα τα περιστατικά εντός του σχολικού χώρου, έχει θετικά αποτελέσματα καθώς και η αύξηση επιτηρητών στις σχολικές αυλές (Carney, Merrell,2001).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Κωνσταντίνου και Ψάλτη (2007) σε 200 περίπου εκπαιδευτικούς, καταγράφηκαν μια σειρά παρεμβάσεων από μαθητές εκπαιδευτικούς και γονείς για την ολιστική αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Σε αυτήν αναφέρει ότι οι εκπαιδευτικοί είναι αναγκαίο να δημιουργήσουν ένα θετικό κλίμα στο σχολείο, ένα κλίμα σεβασμού, αποδοχής, συνεργασίας, φροντίδας και κατανόησης της διαφορετικότητας του άλλου. Να μην αγνοούν το πρόβλημα αλλά να επιβάλουν κυρώσεις ανάλογα με την πολιτική που εφαρμόζει το σχολείο δίκαια και αμερόληπτα. Να εφαρμόζουν τις συνέπειες σχετικά με τις εκφοβιστικές πράξεις καθιστώντας τον θύτη υπεύθυνο για τη συμπεριφορά τους. Τέλος να χρησιμοποιούν πληθώρα τεχνικών για την ευαισθητοποίηση των μαθητών για τέτοια θέματα , όπως συζήτηση, παιχνίδια, εναλλαγή ρόλων και προβολή ταινιών (Κωνσταντίνου και Ψάλτης, 2007).

Από τη δική τους πλευρά οι μαθητές μπορούν να βοηθήσουν στην επίλυση των προβλημάτων με άλλους μαθητές μέσω των δεξιοτήτων τους, να αυξήσουν την επίγνωση τους για την σοβαρότητα του φαινομένου, να συνειδητοποιήσουν τον ρόλο τους κατά την διάρκεια περιστατικών εκφοβισμού και τέλος να δεσμευτούν για την συμπεριφορά τους για το μέλλον κατά την διάρκεια των συζητήσεων και τεχνικών που προαναφέρθηκαν (Κωνσταντοπούλου, 2015).

Οι γονείς απαραίτητα, θα πρέπει να προσφέρουν την αμέριστη συνεργασία τους, μέσω του ενδιαφέροντός τους για πλήρης ενημέρωση για το φαινόμενο, της διεύρυνσης των απόψεων και των στάσεων τους για τον εκφοβισμό, την ενεργό συμμετοχή τους για άμβλυνση, την απεριόριστη υποστήριξη των παιδιών τους και την διαρκή ενημέρωση για την πορεία και προσπάθειες του σχολείου και της κοινωνίας για πάταξη του φαινομένου (Κωνσταντίνου και Ψάλτης, 2007).

Εν κατακλείδι και προκειμένου η παρέμβαση κατά του εκφοβισμού να είναι αποτελεσματική, οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να έχουν μια ξεκάθαρη αντίληψη για το τι συνιστά εκφοβισμό και να απορρίπτουν λανθασμένες εντυπώσεις, όπως ότι η επιθετικότητα είναι μέρος της ανάπτυξης ενός αγοριού ή ότι η χαμηλή σχολική απόδοση είναι συνυφασμένη με τέτοιοι είδους συμπεριφορές. Κάνεις από τους εμπλεκόμενους σε τέτοια φαινόμενα δεν πρέπει να εθελοτυφλεί. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αφουγκράζονται και να αντιλαμβάνονται άμεσα αυξημένες εντάσεις και αλλαγές στις συμπεριφορές και αποδόσεων των μαθητών. Στις περιπτώσεις που κρίνεται αναγκαία η παρέμβαση για αντιμετώπιση, αυτό να γίνεται άμεσα με αξιολόγηση της περίπτωσης και αντιμετώπιση της ανάλογα του μεγέθους και του είδους, αφού έχει πρώτα επιλεγεί η σωστότερη προσέγγιση (Παρασκευά και Παπαγιάννη, 2008).

Οι στρατηγικές που θα επιλέγουν μπορεί να αποτελούν έναν συνδυασμό προσεγγίσεων που θα ταιριάζουν με το περιστατικό αλλά και την προσωπικότητα των εμπλεκόμενων. Ανάλογα με την περίπτωση η παρέμβαση μπορεί να αφορά μεμονωμένους μαθητές ή ομάδα ή ακόμα και το σύνολο του σχολείου, γονείς και εκπαιδευτικούς. Τέλος δεν πρέπει να αμελούνται και οι περιπτώσεις όπου εκπαιδευτικοί και γονείς θα πρέπει να αποταθούν σε ειδικούς πέραν των σχολικών παιδιών όταν συμπεριφορές βίαιες ή όχι

γίνονται επικίνδυνες για τους υπόλοιπους μαθητές ή για τον ίδιο τον μαθητή (Παρασκευά και Παπαγιάννη, 2008).

Κεφάλαιο 8

Επίλογος

Με την ολοκλήρωση της παρούσα εργασίας κρίνεται σκόπιμη η αναφορά στην κύρια δυσκολία που αντιμετωπίστηκε κατά την συγγραφή και αφορά την έλλειψη των ερευνητικών δεδομένων της Κυπριακής κοινωνίας. Το συγκεκριμένο φαινόμενο δεν έχει καταπιαστεί με αρκετές έρευνες για την κυπριακή εκπαιδευτική κοινότητα, κάτι που δίνει μειονέκτημα στην μελέτη του., καθότι πρόκειται για ένα φαινόμενο που ανθεί και εξελίσσεται χρόνο με το χρόνο.

Εισήγηση για μελλοντικές έρευνες είναι η κάλυψη όλο του φάσμα των εκδηλώσεων του σχολικού εκφοβισμού όπου εκτός από τα θύματα, θα σφυγμομετρούν και τους μαθητές θύτες αλλά και παρατηρητές. Επιπρόσθετα τυχόν μελλοντικές έρευνες θα ήταν εξίσου χρήσιμο να επεκταθούν στους γονείς και στους εκπαιδευτικούς, με στόχο να διαπιστωθεί ο βαθμός που αναγνωρίζουν, αντιλαμβάνονται και παρεμβαίνουν στα φαινόμενα εκφοβισμού τόσο στο οικογενειακό όσο και στο σχολικό περιβάλλον.

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στις σχολικές κοινότητες συνεχώς αυξάνεται και πολύ συχνά γινόμαστε μάρτυρες ακραίων περιστατικών βίας και επιθετικής συμπεριφοράς. Όπως κάθε πρόβλημα πρέπει να προλαμβάνεται και να αντιμετωπίζεται έγκαιρα έτσι και σε αυτήν την περίπτωση η πρόληψη και η αντιμετώπιση χρειάζεται έναν καλό σχεδιασμό και την συνεργασία γονέων, εκπαιδευτικών και παιδιών .

Στην Κύπρο ο σχολικός εκφοβισμός δεν αντιμετωπίζεται όπως θα έπρεπε και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ως χωρά στερούμαστε ερευνητικών στοιχείων επί του θέματος. Τα περιστατικά ενδοσχολικής βίας αντιμετωπίζονται επιπόλαια και πρόσκαιρα, ενώ κάθε φορά που παρουσιάζονται ακραία περιστατικά επικρατεί υστερία και κοινωνικός πανικός. Τα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού είναι αποτέλεσμα μικρών γεγονότων τα οποία δεν αξιολογήθηκαν και δεν αντιμετωπίστηκαν όταν

έπρεπε, από όλους τους φορείς που εμπλέκονται στην κοινωνικοποίηση των νέων (Μπελογιαννή, 2010).

Επιβάλλεται η κάθε χώρα που ενδιαφέρεται για την ευημερία και την κοινωνική ανάπτυξη των νέων της, να θεσπίσει εθνικές πολιτικές για την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού και της σχολικής βίας. Να εφαρμόσει στα σχολεία της πολυδιάστατα προγράμματα διερεύνησης των αναγκών, προγράμματα ευαισθητοποίησης αλλά και αποτελεσματικά προγράμματα παρέμβασης. Οφείλει να αναπτύξει κατάλληλη και θετική ατμόσφαιρα στους σχολικούς χώρους που θα προσφέρουν ασφάλεια στους μαθητές και θα δίνουν έμφαση σε αξίες όπως η φιλία, η ομαδικότητα, η εκπαίδευση και η οικογένεια, ενώ παράλληλα θα εκπαίδευση και θα προάγει την διαφορετικότητα και την συνεργασία.

Η πρώτη ν Υπουργός Παιδείας και Εκπαίδευσης Ενηλίκων της Σουηδίας κα Ingegerd Warnersson, δήλωσε ότι «όσο υπάρχει έστω και ένα παιδί που έχει κακοποιηθεί στο σχολείο, είτε ως αποτέλεσμα εκφοβισμού, σεξουαλικής παρενόχλησης, ρατσισμού ή άλλης μορφής βίας, τότε το σχολείο αυτό έχει αποτύχει. Οι διευθυντές, δάσκαλοι και όλοι οι ενήλικες στο σχολείο, σε συνεργασία με τους γονείς, διάφορους οργανισμούς και άλλους πρέπει να κάνουν οτιδήποτε μέσα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, για να στηρίξουν τις θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές στο σχολείο και τα δικαιώματα του παιδιού» (Αρτινοπούλου, 2001, σελ.25).

Ο κάθε ένας λοιπόν, θα πρέπει να αναλογιστεί την προσωπική του ευθύνη έναντι της κοινωνίας και συλλογικά να πορευτούμε με σωφροσύνη, για ένα καλύτερο αύριο για τα παιδιά μας.

Βιβλιογραφία

- Αδαμίδου, Ν. (n.d.) *Μορφές της Ενδοσχολικής Βίας*. <http://1gym-sykeon.thess.sch.gr/katateixh/index.php/fakeloi/sxolikivia/30-bullll/141-morfesvias>. (Πρόσβαση: 15/12/2016)
- Αλαμπρίτης, Μ. (2008) *Σύγχρονα Μοντέλα Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Σχολικής Επιθετικότητας : Διεθνή και Τοπική Εμπειρία*. www.alambritis_DHKI_2008.ppt. (Πρόσβαση: 15/03/2017)
- Ανδρέου, Μ. (2014) *Καμπάνια ενημέρωσης και πρόληψης ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό με την ερευνητά δρα ως μέθοδος σχεδιασμού*, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
- Ανδρέου, Ε. & Smith, Κ.Ρ.,(2002) Το φαινόμενο «bullying» στο χώρο του σχολείου και η άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας από συνομηλίκους. www.dscape.lib.uom.gr . (Πρόσβαση:15/12/2016)
- Alward, M. (2005) *Bullying: How to Help Your Child Cope*. www.googobits.com/EmotionalBullying.mht. (Πρόσβαση: 17/03/2017)
- Αριστοτέλης, (u.d.) *Αποφθέγματα Αριστοτέλη*. www.gnomikogikon.gr. (Πρόσβαση: 25/03/2017)
- Αρτινοπούλου, Β. (2009) *Βία στην οικογένεια και βία στο σχολείο*. Περιοδικό «Εγκέφαλος», Τόμος 46, Τεύχος 2. Αθήνα: Σύλλογος Εγκέφαλος
- Αρτινοπούλου, Β. (2001) *Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές* στην Ευρώπη Αθήνα: Μεταίχμιο
- Αρώνη, Λ, (22/03/2017) *Τα ακάλεστα παιδιά των πάρτι- είναι κι αυτό μια μορφή βίας*, www.greekteachers.gr. (Πρόσβαση:26/03/2017)
- Βασιλείου, Π.Σ. (2005) *Το σχολείο ως κοινωνικό πλαίσιο για την κατανόηση του φαινομένου του εκφοβισμού*. Διπλωματική εργασία. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Βέργου, Ν.& Αντωνιάδη, Κ. (2009) *Σωματική βία για το 37% των μαθητών Δημοτικού*. www.enet.gr. (Πρόσβαση: 15/03/2017)
- Γαρδέλη, Κ. Παπαδημητρίου, Μ. & Νταραδήμα Α. (2007) *Η βία στα σχολεία μεγαλώνει*. www.e-tipos.gr (Πρόσβαση: 16/04/2017)
- Γιάνναρου, Λ. (14-04-2009) *Τα θύματα μετατρέπονται σε θύτες*. Δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα Καθημερινή στις 14/04/2009

- Γιοβαζολιάς, Α. (2007) Σχολικός εκφοβισμός- Θυματοποίηση (*Bullying*)-Ειδικά χαρακτηριστικά και αντιμετώπιση. www.dideanatol.att.sch.gr/symneon/sxol_ekfov.pdf (Πρόσβαση: 15/04/2017)
- Γιωτάκος, Ο.& Πρεκατέ, Β. (31-10-2006) Σχολικός εκφοβισμός- Η βία δεν είναι μαγικά. Ε-ιατρικά, Υγεία και διατροφή, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία στις 31/10/2006
- Γκουντσίδου, Β. (2007) Το φαινόμενο *bullying* και πώς να το αντιμετωπίσετε. www.auth.gr/students/services/spc/resources/Bullying_greyscale.pdf. (Πρόσβαση: 17/04/2017)
- Γλαρέντζου, Ε., Καραγιάννη, Α., Κοταλακίδης, Γ., Τζελεφε, Σ., Χαράμης, Π. (2009) *Ομαδική Βία και Επιθετικότητα στα σχολεία, Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Carney, A., Meller, K. (2001) *Bullying in Schools: Perspectives on Understanding and Preventing an International Problem*, School Psychology International
- Coloroso, B. (2009) *The bully, the bullied and the bystander*, William Morrow. PaperBacks
- Cullingford, C., Brown, G. (1995) *Children's perceptions of victims and bullies*. Education
- Δημητρίου, Μ. (11-11-2010) *Εκατοντάδες μαθητές του δημοτικού και του γυμνασίου θύματα σχολικού εκφοβισμού*. www.sigmalive.com. (Πρόσβαση: 16/04/2017)
- Δίκτυο κατά της βίας στα σχολεία (n.d.), *Ορισμός*, http://www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=104&main_menu=267&parent_id=161. (Πρόσβαση: 15/11/2016)
- DeVoe, J., Chandler, K. (2005) *Student Reports of Bullying, Statistical Analysis Report*, National Center for Education Statistics
- Education Families, (2006) *Exclusion at school- Emotional Bullying*. www.educationfamilies.com (Πρόσβαση: 18/03/2017)
- Elliott,D.,Grady,J.,Heys,L.,Ntepp,R.,Williams,S. (2002) *Safe Communities, Safe Schools, Safe School Planning and Law related Issues, A tool for Community Violence Prevention Efforts, Center for the Study and Prevention of Violence Institute of Behavioural Science University Of Colorado at Boulder*. www.colorado.edu/cspv/safeschools/. (Πρόσβαση: 19/04/2017)
- Europe's ABC (2012) *Ευρωπαϊκή έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού*. Έργο: Ευρωπαϊκή Καμπάνια κατά του Σχολικού Εκφοβισμού, Daphne
- Farringot, D.P. (1993) *Understanding and preventing bulling*. University of Chicago
- Θεριανός, Κ. (2008) *Η παθολογία του σχολείου*. www.alfavita.gr. (Πρόσβαση: 18/03/2017)

Jarboe, E. (2008) *I'm rubber and you're Glue, Handling Emotional Bullies*. www.pioneerthinking.com. (Πρόσβαση: 15/03/2017)

Κακαβούλης, Α. (2003) *Ηθική ανάπτυξη και αγωγή*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

Καλλιώτης, Π. (2001) *Η σχολική βία στην Προοπτική της Παγκοσμιοποίησης : Η φύση και η έκταση του προβλήματος στη χώρα μας*. Εισήγηση στο Ι΄ διεθνές της παιδαγωγικής εταιρίας Ελλάδος με θέμα: Ελληνική παιδεία και παγκοσμιοποίηση 8-10/11/2001 Ναύπλιο. www.pee.gr. (Πρόσβαση: 15/03/2017)

Κουράκης, Ν. (2009) *Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισης της*. Ποινικά Χρονικά

Κυριακίδου, Μ. (2009) *Επιθετικότητα & εκφοβισμός στο σχολείο: Επιπτώσεις στη ψυχική υγεία και ο ρόλος της πρόληψης*. www.pyxida.org.gr/files/MKiriakidouEpitheEKfovism.ppt. (Πρόσβαση: 16/03/2017)

Κυριακίδης, Σ. (2007) *Θύτες και θύματα: ερευνητικά δεδομένα και τρόποι αντιμετώπισης της θυματοποίησης στο σχολείο*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Κωνσταντίνου, Κ., Ψάλτης, Αν. (2007) *Το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η επίδραση του φύλου και της εθνοπολιτισμικής προέλευσης*. Εκδόσεις: Ψυχολογία

Κωνσταντίνου, Φ. (2015) *Σχολικός εκφοβισμός. Αιτίες και συνέπειες του bullying*. www.iatronet.gr. (Πρόσβαση: 20/03/2017)

Lee, C. (2006) *Preventing Bullying in Schools. A Guide for Teachers and Other Professionals*. London: Paul Chapman Publishing

Left.gr, (08-03-2016) *Έρευνα για σχολική βία και τον εκφοβισμό στην Ελλάδα*, www.left.gr. (Πρόσβαση: 22/04/2017)

Linden, M. (2009) *Sexual bullying: thousands of pupils suspended*. www.independent.co.uk. (Πρόσβαση: 17/03/2017)

Mason, K. (2008) *Cyberbullying: A Preliminary Assessment for School Personnel*. Psychology in the Schools

Μπελογιάννη, Μ. (2010) *Το πρόβλημα της βίας και της επιθετικότητας σε ένα σχολείο της Αθήνας, Από την διάγνωση στη θεραπεία*. Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία. Νομική Βιβλιοθήκη

Μπεσίρης, Δ. (2015) *Η σχολική Βία - Ερευνητικά δεδομένα & προοπτικές*. www.ekpaideutikoi.gr. (Πρόσβαση: 26/02/2017)

Νομικού, Χ. (2004) *Εφηβεία, Η ηλικία της επανάστασης*. Αθήνα: Λιβάνη

Olweus, D. (1993) *Bulling at school: What we know and we can do*. Cambridge, MA:Blackwell Publishers, Inc

- Olweus, D. (1996) *Bully Victim problem in school*. Prospects
- Olweus, D. (2007) *Bullying Prevention Program, Olweus Bullying, Questionnaire- Standard School Report*. U.S.A: Hazelden- PDA
- Παπαδόπουλος, Μ., Καραγιάννη, Μ., Βλάμη, Σ., Ιερείδης, Κ. (2012) *Παγκύπρια έρευνα για τη θυματοποίηση και το σχολικό κλίμα στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Κύπρου*. Παρατηρητήριο για τη Βία στα Σχολεία, Λευκωσία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού
- Παπαλεξάνδρου, Α., Χυτήρη, Ε. (26-06-2016) Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Φινλανδία, www.esos.gr. (Πρόσβαση: 22/04/2017)
- Παπαχρήστου, Κ., Μαυροκεφαλίδου, Ε. (2013) *Σχολική βία και πολύπολιτισμικότητα. Η αναγκαιότητα διαπολιτισμικών παρεμβάσεων*. www.pdeamth.gr . (Πρόσβαση: 22/04/2017)
- Παραδεισιώτη, Α., Παπακώστα, Σ. (2010) *Διδάσκοντας μέσα από Ιστορίες*, εγχειρίδιο για εκπαιδευτικούς Ευρωπαϊκό πρόγραμμα Δαφνή II
- Παρασκευά, Φ., Παπαγιάννη, Α. (2008) *Επιστημονικές και Παιδαγωγικές δεξιότητες για τα στελέχη της εκπαίδευσης*, Αθήνα
- Παρατηρητήριο για τη Βία στα Σχολεία, (u.d.) *Παρατηρητήριο για τη Βία στα σχολεία*. www.moec.gov.cy. (Πρόσβαση: 10/12/2016)
- Πρεκατέ, Β. (2007) Ενημερωτικό Φυλλάδιο για το σχολικό εκφοβισμό, το οποίο αποστέλλει ο Μέντορας σε σχολεία και άλλους ενδιαφερόμενους. www.mentoras.org. (Πρόσβαση: 15/03/2017)
- Πολυκάρπου, Α. (24-01-2017) *Αυτές είναι οι ενέργειες του ΥΠΠ για εξάλειψη της βίας από τα σχολεία*. www.offsite.com (Πρόσβαση: 15/04/2017)
- Rigby, K. (2007) *Bullying in schools and what to do about*. Australian Council for Education Research
- Rigby, K. (2008) *Children and Bullying. How Parents and Educators Can Reduce Bullying at School*. USA: Blackwell Publishing
- Robinson, J. (2008) *Sexual harassment at school -- more harmful than Bullying*. www.bio-medicine.org (Πρόσβαση:17/03/2017)
- Ρούσου, Α. (2009) *Το φαινόμενο της θυματοποίησης παιδιών από παιδιά στα σχολεία- χαρακτηριστικά των παιδιών θυτών και θυμάτων και του περιβάλλοντος τους, Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία*. Εθνική επιτροπή δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομική Βιβλιοθήκη
- Smith, K., P. (2013) *School Bullying*. University of London, U.K.

Study Cyprus, (23-02-2017) *Σχολική βία και εκφοβισμός προγράμματα και φορείς*. Το Φινλανδικό παράδειγμα KiVa, www.studycyprus.eu (Πρόσβαση: 22/04/2017)

Σπυρόπουλος, Φ. (2007). *Bullying «το πρώτο βήμα» στην παραβατικότητα*, www.theartofcrime.gr/assets/Bullying.doc(Πρόσβαση: 17/03/2017)

Σώκου, Μ. (2000) *Σχολεία Προαγωγής της Υγείας. Το ευρωπαϊκό δίκτυο, αρχές, σκοπός και μέθοδοι, παιδιά και έφηβος*, Ψυχική Υγεία και ψυχοπαθολογία, Ελληνική εταιρεία ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας παιδιού & εφήβου. Τόμος 2ος τεύχος 1, Αθήνα: Καστανιώτης

Τσιαντής, Ι. (2008) *Ενδοσχολική βία 11ο πρόγραμμα προαγωγής ψυχικής υγείας*, Αθήνα

Τσιαντής, Ι. (2008) *11ο Πρόγραμμα Προαγωγής Υγείας «Εκπαίδευση Λειτουργών Υγείας και Εκπροσώπων Κοινωνικών Φορέων σε θέματα Προαγωγής Ψυχικής Υγείας και Ανάπτυξης Ψυχοκοινωνικών Δεξιοτήτων. Πρόγραμμα «Επίκτητος»*. www.mentalhealthpromotion.co.uk. (Πρόσβαση: 15/03/2017)

Τσιαντής, Ι. (n.d.). *Αξιολόγηση αναγκών και ευαισθητοποίηση για την ενδοσχολική βία και εκφοβισμό*, Διακρατικό Πρόγραμμα Δάφνη ΙΙ, Έκδοση Εταιρεία ψυχοκοινωνικής υγείας του Παιδιού και εφήβου,

Τσίτουρα, Σ. (2006) *Εκφοβισμός (Bullying): το θύμα, ο θύτης και οι παρατηρητές*. 18ο Συνέδριο ΕΕΚΠΠΥ. www.euroipn.org, (Πρόσβαση: 26/02/2017)

Τσιώτρα, Σ. Κυρίτση, Ι., (2009) *Πρόγραμμα Πρόληψης για την αντιμετώπιση της ομαδικής βίας στα σχολεία (ΚΕΘΕΑ)*, Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη

Wilard, N. (2005) *Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*, <http://cyberbullying.org>. (Πρόσβαση: 26/02/2017)

Χαντζή, Χ., Χουντουμάδη, Α., Πατεράκη, Λ. (2000) *Άσκηση βίας από μαθητές προς μαθητές στο χώρο του Δημοτικού Σχολείου, Παιδί και Έφηβος, Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 10, τεύχος 1, Αθήνα : Καστανιώτη